

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ
**Εθνικόν και Καποδιστριακόν
Πανεπιστήμιον Αθηνών**
— ΙΔΡΥΘΕΝ ΤΟ 1837 —

ΝΟΜΙΚΗ ΣΧΟΛΗ

ΕΝΙΑΙΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΗ: ΙΣΤΟΡΙΑ ΔΙΚΑΙΟΥ
ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΟ ΕΤΟΣ: 2017-2018

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ
της Τερέζας Γ. Ράππη
A.M.: 7340011617008

**Ο ρόλος του Πραιτόρα στην απονομή της δικαιοσύνης την
εποχή της Res publica**

Επιβλέποντες:
κα. Αθηνά Δημοπούλου

Αθήνα, 07.12.2018

Copyright © [Τερέζα Γ. Ράπη, 2018]

Με επιφύλαξη παντός δικαιώματος. All rights reserved.

Απαγορεύεται η αντιγραφή, αποθήκευση και διανομή της παρούσας εργασίας, εξ ολοκλήρου ή τμήματος αυτής, για εμπορικό σκοπό. Επιτρέπεται η ανατύπωση, αποθήκευση και διανομή για σκοπό μη κερδοσκοπικό, εκπαιδευτικής ή ερευνητικής φύσης, υπό την προϋπόθεση να αναφέρεται η πηγή προέλευσης και να διατηρείται το παρόν μήνυμα.

Οι απόψεις και θέσεις που περιέχονται σε αυτήν την εργασία εκφράζουν τον συγγραφέα και δεν πρέπει να ερμηνευθεί ότι αντιπροσωπεύουν τις επίσημες θέσεις του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών.

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ

- A. Εισαγωγή - σελ. 1
- B. Τα αξιώματα την περίοδο της Res publica - σελ. 2-6
 - B.1 Η εποχή της Res publica - σελ. 2-3
 - B.2. Οι άρχοντες - σελ. 3-6
- Γ. Το αξίωμα του Πραίτορα και οι γενικότερες δικαιοδοσίες τους - σελ. 6-9
 - Γ.1. Οι Πραίτορες - σελ. 6-7
 - Γ.2. Οι γενικότερες δικαιοδοσίες των Πραιτόρων - σελ. 7-9
- Δ. Οι ειδικότερες δικαιοδοσίες των Πραιτόρων - σελ. 9-33
 - Δ.1. Το πραιτορικό ήδικο - σελ. 9-12
 - Δ.2. Η formula του Πραίτορα - σελ. 12-24
 - Δ.2.1. Η εκτέλεση στη διαδικασία per formula - σελ. 24-27
 - Δ.3. Μέσα δικαστικής προστασίας - σελ. 27-30
 - Δ.4. Ειδικά πραιτορικά ένδικα βοηθήματα - σελ. 30-33
- E. Παυλιανή και Πουβλικιανή αγωγή - σελ. 33-36
- ΣΤ. Επίλογος - σελ. 36-37
- Z. Βιβλιογραφία - σελ. 38-39

Α. Εισαγωγή

Στην παρούσα εργασία έχοντας ως αφετηρία την εποχή της Res publica και τους άρχοντες της περιόδου αυτής, θα εστιάσουμε στον Πραίτορα και θα αποπειραθούμε να χαρτογραφήσουμε τον ρόλο που επιτελούσε στην απονομή της δικαιοσύνης εκείνη την περίοδο. Όπως θα αναδείξουμε κατωτέρω ο Πραίτορας μέσω των ειδικότερων και γενικότερων δικαιοδοσιών που είχε συνετέλεσε σε μεγάλο βαθμό στην αναδιαμόρφωση του Ρωμαϊκού Δικαίου. Κρίσιμο δε χρονικό σημείο για την αναδιαμόρφωση του Ρωμαϊκού Δικαίου αποτέλεσε η μετατροπή του πολιτεύματος από βασιλεία σε δημοκρατία, καθώς η τελευταία αυτή περίοδος χαρακτηρίζεται από το γεγονός ότι η δημόσια εξουσία επιμερίζεται μεταξύ λαού, αρχόντων και Συγκλήτου.

Ο βασικός λόγος που υπήρχε ανάγκη αναδιαμόρφωσης του Ρωμαϊκού Δικαίου ήταν το διαδικαστικό σύστημα επιλύσεων των διαφορών των Ρωμαίων πολιτών, που την περίοδο μέχρι τα μέσα του 2^{ου} αιώνα π.Χ. στηριζόταν στους δικονομικούς τύπους (legis actiones) βάσει των οποίων οι αγωγές που θα τύγχαναν ένδικης προστασίας έπρεπε να στηρίζονται ρητά στις νομοθετημένες αγωγές. Ενδεικτικά, κρίνεται σκόπιμο να αναφερθεί ένα παράδειγμα του Γάϊου, σύμφωνα με το οποίο σε περίπτωση που μία αγωγή είχε ασκηθεί για κοπή «κλημάτων» αυτή θα είχε απορριφθεί, καθώς στη Δωδεκάδελτη νομοθεσία γινόταν λόγος μόνο για κοπή «δέντρων» και όχι «κλημάτων»¹.

Το αυστηρό σύστημα των legis actiones διαδέχθηκε από τα μέσα του 2^{ου} αιώνα π.Χ. το νεότερο διαδικαστικό σύστημα της per formulam επιλύσεως των διαφορών, που αποτελεί και τη μεγάλη συνεισφορά των Πραιτόρων στην αναδιαμόρφωση του Ρωμαϊκού Δικαίου. Ειδικότερα, αναγνωρίστηκε στον Πραίτορα η ευχέρεια δημιουργίας ενδίκων βοηθημάτων, όπως θα αναλύσουμε κατωτέρω², μέσω των οποίων οι Πραιτόρες, μεταξύ άλλων, παρείχαν ένδικη προστασία σε περιπτώσεις που δεν προβλέπονταν από το ius civile (με αποτέλεσμα τη δημιουργία μίας λιγότερης αυστηρής και «στενής» δικονομικής πρακτικής).

¹ Νάκος, Γεώργιος, Ιστορία ελληνικού και ρωμαϊκού δικαίου, Θεσσαλονίκη, 1991, σελ. 241.

² Παπαγιάννη Ελευθερία, Αρναούτογλου Ηλίας, Δημοπούλου Αθηνά, Καράμπελας Δημήτρης, Λιαρμακόπουλος Αλέξανδρος, Χατζάκης Ιωάννης, Χέλμης Ανδρέας, Ιστορία Δικαίου, www.Kallipos.gr, σελ. 79.

B. Τα αξιώματα την περίοδο της Res publica

B.1. Η εποχή της Res publica

Τα πολιτεύματα της Ρωμαϊκής εποχής, τα άνω των 1.000 ετών της ιστορίας της, ήταν τέσσερα, και συγκεκριμένα α) η Βασιλεία, από την ίδρυση της Ρώμης έως το 509 π.Χ., β) η Δημοκρατία (Res publica), από το έτος 509 π.Χ. έως το 31 π.Χ. άλλως το 27 π.Χ. (ναυμαχία του Ακτίου, άνοδος του Αυγούστου αντίστοιχα), γ) η Ηγεμονία, από το έτος 27 π.Χ. έως το έτος 284 μ.Χ., και δ) η Δεσποτεία, από το έτος 284 μ.Χ. έως το 565 μ.Χ. Σημειώνεται ότι οι ανωτέρω διακρίσεις βασίζονται σε γενικεύσεις που δεν μπορούν να αποδώσουν την πολυπλοκότητα της ιστορικής πραγματικότητας, αλλά αποτελούν μία βάση προσέγγισης της εξέλιξης του εκάστοτε πολιτεύματος.

Το πολίτευμα της δημοκρατίας, στην περίοδο της οποίας θα εστιάσουμε στην παρούσα εργασία αντικατέστησε αυτό της βασιλείας το 509 π.Χ. Χαρακτηριστικό του πολιτεύματος αυτού είναι η τριχής διαίρεση των πολιτικών εξουσιών, όπως αναλύεται παρακάτω, καθώς τη θέση του βασιλιά έλαβαν οι άρχοντες (magistratus), οι οποίοι ασκούσαν την εκτελεστική εξουσία ενώ η νομοθετική εξουσία ήταν στα χέρια του λαού. Ειδικότερα, την περίοδο της Δημοκρατίας τη νομοθετική εξουσία ασκούσαν οι συνελεύσεις του λαού και τις leges ερμήνευαν οι εκλεγόμενοι άρχοντες, μεταξύ των οποίων οι Πραίτορες. Σημειώνεται ότι την περίοδο εκείνη τα όργανα της πολιτείας ήταν τρία, και συγκεκριμένα οι συνελεύσεις του λαού, η σύγκλητος και οι άρχοντες³. Το ρωμαϊκό δίκαιο δε ήταν χωρισμένο σε δίκαιο των προσώπων, δίκαιο των πραγμάτων και δίκαιο των αγωγών⁴ και η βασική διάκριση του ήταν αυτή ανάμεσα στο ius civile και ius gentium. Το ius civile εφαρμοζόταν στη Ρώμη μεταξύ των Ρωμαίων πολιτών ενώ το ius gentium εφαρμοζόταν κοινώς στους Ρωμαίους πολίτες και στους ξένους. Περαιτέρω, μία άλλη διάκριση των κανόνων δικαίου είναι αυτή μεταξύ του ius civile και ius praetorium ή honorarium, που σχετίζεται με τον τρόπο έκδοσης των κανόνων δικαίου⁵. Σημειώνεται ότι οι Πραίτορες ήταν αυτοί που διαμόρφωσαν συμπληρωματική πηγή του δικαίου, το ius honorarium, το οποίο θα αναλύσουμε παρακάτω.

³ Παππούλια, Δημητρίου, Εισηγήσεις του Ρωμαϊκού Δικαίου, τεύχος Α, έκδοση Β, Αθήνα, τυπογραφείο Εστία, 1925, σελ. 26.

⁴ Δημοπούλου – Πηλιούνη, Αθηνά, Σημειώσεις Ρωμαϊκού Δικαίου Δίκαιο των πραγμάτων, Αθήνα, 2003, σελ. 2 και Παπαγιάννη Ε. ό.π., σελ. 120.

⁵ Πετρόπουλου, Γεωργίου, Ιστορία και εισηγήσεις του ρωμαϊκού δικαίου, εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα – Κομοτηνή 2008, β έκδοση, τόμος πρώτος, σελ. 43-44 και 47.

Ο όρος *Res publica* σημαίνει δημόσια πράγματα ή δημόσιες υποθέσεις, ο οποίος υπογραμμίζει τη μετάβαση από την άσκηση της εξουσίας ενός προσώπου, στη δημόσια εξουσία που επιμερίζεται μεταξύ λαού, αρχόντων και Συγκλήτου. Η *Res publica* δεν ήταν δημοκρατία αθηναϊκού τύπου, αλλά μία κοινωνία αριστοκρατική με ολιγαρχικές τάσεις, η οποία χαρακτηρίζεται από τη θεσμική διάκριση σε κοινωνικές τάξεις, την πολύ μεγάλη κοινωνική ιεραρχία και την περιορισμένη δυνατότητα συμμετοχής στη λήψη αποφάσεων. Σημειώνεται ότι η περίοδος αυτή έχει μείνει στην ιστορία από τις μεγάλες κατακτήσεις της Ρώμης, με τις οποίες η πόλη μεταβλήθηκε σε κοσμοκράτειρα.⁶

B.2. Οι άρχοντες

Οι τρεις αρχές που διέπουν τα αξιώματα των αρχόντων την περίοδο της *Res publica* είναι το ενιαύσιο, η συλλογικότητα και το άμισθο και τιμητικό του αξιώματος⁷. Η εκλογή των αρχόντων γινόταν από τις λαϊκές συνελεύσεις, ενώ για να εκλεγεί κάποιος σε ένα αξίωμα θα έπρεπε να ακολουθήσει μία συγκεκριμένη σειρά (*cursus honorum*) (με εξαίρεση το αξίωμα του τιμητή που ήταν εκτός του *cursus honorum*⁸), ήτοι ταμίας, αγορανόμος, πραιτορας, ύπατος, ενώ αργότερα ορίστηκε όριο ηλικίας για να διεκδικήσει κάποιος ένα αξίωμα, καθώς και απαραίτητη προϋπόθεση η δεκαετής στρατιωτική υπηρεσία.

Την περίοδο της *Res publica* στη Ρώμη όλοι οι άρχοντες διέθεταν εξουσία (*potestas*), ενώ μόνο μερικοί από αυτούς είχαν την απόλυτη-υπέρτατη εξουσία (*imperium*)⁹. Συγκεκριμένα, οι άρχοντες με *imperium* είχαν την ανώτατη πολιτική, στρατιωτική και δικαστική εξουσία ενώ αυτοί με *potestas* είχαν την εξουσία που είχε κάθε άρχοντας εντός του εύρους της δικαιοδοσίας του. Από τους άρχοντες αυτοί που είχαν μόνο εξουσία ήταν οι Τιμητές, οι Αγορανόμοι και οι Ταμίες, ενώ υπέρτατη εξουσία είχαν οι Ύπατοι, οι Πραιτορες και ο Δικτάτορας¹⁰. Ειδικότερα, η εξουσία παρείχε στον άρχοντα το δικαίωμα θέσπισης υποχρεωτικών διατάξεων, τα λεγόμενα ήδικτα (*edicta*)¹¹, που ίσχυαν κατά τη διάρκεια της θητείας τους, τα οποία ήταν δεσμευτικά για τους

⁶ Γκόφας, Δημήτριος, *Ιστορία και εισηγήσεις του ρωμαϊκού δικαίου*, Αθήνα, 2011, σελ. 74.

⁷ Παππούλια, ό.π., σελ. 24 και 29.

⁸ Γκόφας, ό.π., σελ. 65.

⁹ Παπαγιάννη Ε. ό.π., σελ. 66.

¹⁰ Γκόφας, ό.π., σελ. 61-62.

¹¹ Παππούλια, ό.π., σελ. 42.

αποδέκτες τους, αποτελώντας πηγή δικαίου, και οι πολίτες ήταν υποχρεωμένοι να συμμορφώνονται με τις διαταγές τους με απειλή προστίμου ή φυλάκισης, καθώς και το δικαίωμα του μερικού καταναγκασμού.

Έτσι λοιπόν ενώ οι Τιμητές, οι Αγορανόμοι και οι Ταμίες ήταν αυτοί που διέθεταν μόνο εξουσία (potestas), οι Ύπατοι, οι Πραιτόρες και ο Δικτάτορας, διέθεταν απόλυτη εξουσία και είχαν επιπλέον το δικαίωμα σύγκλησης της Συγκλήτου και των λαϊκών συνελεύσεων και προεδρίας στις συνεδριάσεις τους, το δικαίωμα δικαιοδοσίας και το δικαίωμα απεριόριστου καταναγκασμού, που έφθανε μέχρι και την επιβολή της θανατικής ποινής.

Οι βασικές αρμοδιότητες και τα χαρακτηριστικά εκάστου αξιώματος την περίοδο της Res publica, πέραν των Πραιτόρων, για τους οποίους θα γίνει ανάλυση κατωτέρω, ήταν:

- Οι Ύπατοι (consules), οι οποίοι μετά την ανατροπή της Βασιλείας εγκαταστάθηκαν ως ανώτατοι άρχοντες του κράτους, είχαν την απόλυτη εξουσία στη θέση του βασιλιά¹². Οι Ύπατοι επιλέγονταν από την παλιά αριστοκρατία των πατρικίων, οι οποίοι ανέκτησαν την πολιτική δύναμή τους μετά την εξαφάνιση της βασιλείας. Οι Ύπατοι ασκούσαν αδιαίρετη την υπέρτατη εξουσία που διέθεταν με εναλλαγή, δίχως ο ένας να έχει δικαίωμα αρνησικυρίας στις αποφάσεις του άλλου. Συνοπτικά λοιπόν οι Ύπατοι είχαν την απόλυτη εξουσία (imperium), εκλέγονταν δύο κάθε φορά, και ήταν η ανώτατη πολιτική αρχή στο εσωτερικό της Ρώμης, η ανώτατη στρατιωτική εξουσία εκτός πόλης, και συγκαλούσαν τη Σύγκλητο με την οποία συνεργάζονταν για τη χάραξη της κρατικής πολιτικής¹³. Σημειώνεται ότι οι Ύπατοι ήταν αρμόδιοι για να συγκαλούν τις λαϊκές συνελεύσεις, στις οποίες εισήγαγαν νόμους προς ψήφιση και επέβλεπαν τη διαδικασία εκλογής των αρχόντων, είχαν την εξουσία καταναγκασμού των πολιτών (με τους 12 ραβδούχους), ηγούνταν του στρατού και είχαν δικαίωμα ζωής και θανάτου στους στρατιώτες, ενώ όφειλαν να συμβουλευόνται τον έτερο ύπατο (και δικαίωμα άσκησης veto στις αποφάσεις τους είχε ο Δήμαρχος¹⁴).

¹² Νάκος, ό.π., σελ.236.

¹³ Παππούλια, ό.π., σελ. 28.

¹⁴ Παπαγιάννη Ε. ό.π., σελ 66.

- Οι Αγορανόμοι (aediles curules), οι οποίοι ήταν υπεύθυνοι για την έκδοση του ήδικτου για τη ρύθμιση της λειτουργίας των αγορών (δηλαδή εξέδιδαν αγορανομικούς νόμους), ασκούσαν δικαιοδοσία επί εμπορικών διαφορών και για ήσσονα ποινικά αδικήματα, ενώ ήταν και υπεύθυνοι για τη διοργάνωση των δημόσιων αγώνων¹⁵.
- Οι Ταμίες (quaestores), οι οποίοι είχαν δημοσιονομικά καθήκοντα¹⁶. Οι ταμίες αποτελούσαν τους οικονομικούς επιτελείς των Υπάτων, διαχειρίζονταν το δημόσιο ταμείο, τη χρηματοδότηση των δημόσιων έργων, την είσπραξη των φόρων, κατά τη διάρκεια των εκστρατειών διαχειρίζονται τη μισθοδοσία και την ανεφοδιασμό των στρατευμάτων, ενώ συνέδραμαν τους Υπάτους στην εποπτεία της ποινικής δικαιοσύνης. Σημειώνεται ότι η εν λόγω αρχή ήταν σημαντική καθώς αποτελούσε την αφετηρία του cursus honorum¹⁷.
- Οι Κήνσορες ή Τιμητές (censores), οι οποίοι ήταν υπεύθυνοι για την απογραφή των πολιτών, ασκούσαν την εποπτεία των χρηστών ηθών (cura ή regimen morum), που συμπλήρωναν το θετό δίκαιο, συνέτασσαν τον κατάλογο των μελών της Συγκλήτου, ενώ αργότερα τους ανατέθηκε η εκμίσθωση των φόρων και των δημοσίων έργων.
- Ο Δικτάτορας (dictator), το αξίωμα του οποίου ήταν έκτακτο και απονεμόταν όταν η Σύγκλητος έκρινε ότι υπήρχε επιτακτική ανάγκη για την προστασία του λαού. Συγκεκριμένα, σε περίπτωση έκτακτης ανάγκης και απειλής για το κράτος οι Ύπατοι όριζαν ένα πρόσωπο Δικτάτορα προκειμένου να διεκπεραιώσει μία στρατιωτική αποστολή, και η θητεία του έληγε είτε με τη συμπλήρωση του σκοπού του, που δεν μπορούσε να υπερβεί το εξάμηνο, είτε με τη λήξη της θητείας των Υπάτων που τον είχαν διορίσει¹⁸.

Γ. Το αξίωμα του Πραιτόρα και οι γενικότερες δικαιοδοσίες τους

Γ. 1. Οι Πραιτόρες

Οι Πραιτόρες (praetores) ήταν ανώτεροι Ρωμαίοι αξιωματούχοι, οι οποίοι διέθεταν imperium και για αυτό μπορούσαν να εκδίδουν διατάξεις προς τους διαδίκους και να

¹⁵ Γκόφας, ό.π., σελ. 67-68.

¹⁶ Γκόφας, ό.π., σελ. 66.

¹⁷ Νάκος, ό.π., σελ. 248.

¹⁸ Παππούλια, ό.π., σελ. 28.

εξαναγκάζουν αυτούς να τις εκτελέσουν¹⁹. Περαιτέρω, οι Πραιτόρες ήταν αρμόδιοι για την απονομή της δικαιοσύνης, ρύθμιζαν όλα τα δικονομικά θέματα για τη δίκη, αναγνώριζαν νέους τύπους κυριότητας και νέα αδικήματα, και παρείχαν έννομη προστασία σε όλους τους ανθρώπους (εκτός των δούλων), όπως αναλύεται παρακάτω. Την εποχή της Res publica οι Πραιτόρες εκλέγονται από τη λαϊκή συνέλευση²⁰ (τα comitia centuriata) ενώ δεν υπήρχε ειδικευση στο πλαίσιο άσκησης των καθηκόντων τους εκτός από την απασχόληση των έξι νέων Πραιτόρων στις ποινικές υποθέσεις²¹. Όπως αναφέρουμε και ανωτέρω, το αξίωμα του Πραιτόρα ήταν από τα ανώτερα της ρωμαϊκής πολιτείας, καθώς οι Πραιτόρες είχαν εξουσία potestas και imperium²² εντός της Ρώμης.

Οι Πραιτόρες όταν αναλάμβαναν τα καθήκοντά τους εξέδιδαν ένα δικαστικό πρόγραμμα (τη λεγόμενη formula), ενώ, κατά τη διάρκεια της ετήσιας θητείας τους, είχαν τη δυνατότητα να εκδίδουν και μεμονωμένες διατάξεις για θέματα που υποβάλλονται στην κρίση τους²³, όπως αναλύεται παρακάτω. Περαιτέρω, στις αρμοδιότητες των Πραιτόρων ήταν να αναπληρώνουν τους Υπάτους σε περίπτωση απουσίας τους από τη Ρώμη, έχοντας την εξουσία να συγκαλούν τη Σύγκλητο, και ιδιαίτερα τα comitia tributa που μπορούσαν να προτείνουν νόμους, ενώ είχαν και ουσιαστικές δικαιοδοτικές εξουσίες στην επίλυση των διαφορών και στη διατύπωση ερμηνευτικών κανόνων δικαίου, διαμέσου των edicta, που είχαν το δικαίωμα να εκδίδουν²⁴. Οι Πραιτόρες δεν θεωρείτο σωστό να ασχολούνται με ήσσονος σημασίας ζητήματα, γεγονός το οποίο αποτυπώθηκε στην αρχή του Ρωμαϊκού Δικαίου «*de minimis non curat praetor*», όρος που χρησιμοποιείται και σήμερα, για να καταδείξει, ότι ο νομοθέτης και ο δικαστής δεν πρέπει να ασχολούνται με επουσιώδη θέματα²⁵.

Στις αρχές της Res publica γίνεται αρχικά αναφορά σε αξιωματούχο με τον τίτλο Πραιτόρα. Συγκεκριμένα γίνεται αναφορά για τον Μέγιστο Πραιτόρα (praetor maximus), ο οποίος κατά πάσα πιθανότητα είχε πολύ εκτεταμένες εξουσίες²⁶. Το

¹⁹ Πετρόπουλου, Γεωργίου, Ιστορία και εισηγήσεις του ρωμαϊκού δικαίου, εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα – Κομοτηνή 2008, β έκδοση, τόμος δεύτερος, σελ. 1523-1524.

²⁰ Σημειώνεται ότι οι Πραιτόρες την περίοδο της Ηγεμονίας διορίζονται από τη Σύγκλητο.

²¹ Γκόφας, ό.π., σελ. 68.

²² Παπαγιάννη Ε. ό.π., σελ. 91.

²³ Τρωιάνος Σπ. – Βελισσαροπούλου-Καράκωστα Ι., Ιστορία Δικαίου, Αθήνα – Κομοτηνή, εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, 1993, σελ. 100.

²⁴ Νάκος, ό.π., σελ. 238.

²⁵ Παπαγιάννη Ε. ό.π., σελ. 91.

²⁶ Γκόφας ό.π., σελ. 68.

αξίωμα των Πραιτόρων (praetores) εισήχθη με τις Leges Licinia Sextiae το έτος 367 π.Χ., με το οποίο ανατέθηκαν αρκετές δικαιοδοσίες στους Πραιτόρες²⁷, προκειμένου να αναλάβουν τα συναφή με την απονομή της δικαιοσύνης καθήκοντα των Υπάτων, οι οποίοι αφενός έλειπαν συχνά σε εκστρατείες και αφετέρου είχαν και άλλα καθήκοντα. Ειδικότερα, η αρχή της praetura ανάγεται στις Leges Licinia Sextiae, με την οποία ρυθμίστηκε ο ένας από τους υπάτους να προέρχεται από την τάξη των πληβείων, και η δικαιοδοτική λειτουργία (iuris dictio) αφαιρέθηκε από τους Υπάτους και ανατέθηκε στον Πραιτόρα, που ασκούσε τα δικαιοδοτικά του καθήκοντα μεταξύ των Ρωμαίων πολιτών²⁸. Συγκεκριμένα, αρχικά (366 π.Χ.) καθιερώθηκε ένας praetor, ο ονομαζόμενος praetor urbanus (που προερχόταν από την τάξη των πατρικίων), με δικαιοδοσία τις διαφορές μεταξύ των Ρωμαίων (iurisdictio inter cives), ενώ το 337 π.Χ., το αξίωμα αυτό γίνεται προσιτό και στους πληβείους.

Γ.2. Οι γενικότερες δικαιοδοσίες των Πραιτόρων

Ο Πραιτόρας της πόλης (praetor urbanus) είχε στην αρμοδιότητά του την επίλυση των αστικών διαφορών μεταξύ των Ρωμαίων πολιτών, καθώς και την αναπλήρωση των καθηκόντων των Υπάτων. Περαιτέρω, ο praetor peregrinus ήταν αρμόδιος για την επίλυση των διαφορών μεταξύ ξένων πολιτών και μεταξύ Ρωμαίων και ξένων (με βάση όχι μόνο το για τους Ρωμαίους πολίτες ius civile, αλλά το ius gentium²⁹), τα καθήκοντα του οποίου με τον καιρό μοιράστηκαν σε 16 Πραιτόρες. Ειδικότερα, το αξίωμα του praetor peregrinus δημιουργήθηκε επειδή η απονομή της δικαιοσύνης και η επίλυση διαφορών μεταξύ των ξένων ήταν από τις βασικές αρμοδιότητες των Ρωμαίων διοικητών³⁰, και λόγω του μεγάλου αριθμού των ξένων που κατοικούσαν στη Ρώμη είχε καταστεί επιτακτική η ανάγκη για τη δημιουργία του θεσμού του praetor peregrinus (ή κάτι παρεμφερές³¹) με αρμοδιότητα qui inter peregrinos ius dicit. Συγκεκριμένα, λόγω ανάπτυξης των συναλλαγών και εμφάνισης διαφορών μεταξύ Ρωμαίων και ξένων ή μόνο μεταξύ ξένων, που δεν μπορούσαν να τύχουν δικαστικής κρίσεως κατά το ius civile, που εφαρμοζόταν στους Ρωμαίους πολίτες, οδήγησε στην ανάγκη, 246-242 π.Χ., καθιερώσεως νέου πραιτόρα, για την επίλυση των πιο πάνω

²⁷ Πανταζόπουλος, Νικόλαος, Ρωμαϊκόν Δίκαιον εν διαλεκτική, συναρτήσκει προς το Ελληνικόν, Θεσσαλονίκη – Αθήνα 1974, εκδόσεις Αφοί Π. Σάκκουλα, σελ. 124.

²⁸ Brennan, Corey T., The Praetorship in the Roman Republic, Oxford University Press 2000, σελ. 58, και Γκόφας ό.π., σελ. 68.

²⁹ Νάκος, ό.π., σελ. 237-239.

³⁰ Δημοπούλου – Πηλιούνη, Αθηνά, Λεσβίων πολιτεία, εκδόσεις Ευρασία, Αθήνα 2015, σελ. 634.

³¹ Brennan ό.π., σελ. 85-86.

διαφορών (praetor peregrinus, με αρμοδιότητα qui inter peregrinos ius dicit), και έτσι, περί το 227 π.Χ., ο αριθμός των πραιτόρων αυξήθηκε σε τέσσερις, δύο για τη Ρώμη και δύο για τη διοίκηση των επαρχιών (praetores provinciales), ο οποίος και πάλι στη συνέχεια αυξήθηκε, ενώ επί Σύλλα, 82 π.Χ., ο αριθμός των πραιτόρων στη Ρώμη ανερχόταν σε οκτώ, από τους οποίους οι δύο, ο praetor urbanus και praetor peregrinus, δικαιοδοτούσαν επί πολιτικών υποθέσεων και οι έξι, praetores quaesitores, επί ποινικών υποθέσεων³². Τόσο ο praetor urbanus όσο και ο praetor peregrinus απένειμαν τη δικαιοσύνη στη Ρώμη³³.

Σημειώνεται ότι επειδή οι εκτάσεις της Ρώμης ήταν χωρισμένες διοικητικά σε επαρχίες κάθε επαρχία αναλυόταν στη formula provincia³⁴. Οι praetores provinciales στις επαρχίες που διοικούσαν είχαν παράλληλα με τις στρατιωτικές δικαιοδοσίες και πλήρεις πολιτικές δικαιοδοσίες, καθώς ασκούσαν τους διαδικαστικούς τύπους που λειτουργούσαν αντίστοιχα στη Ρώμη για την επίλυση των σχετικών διαφορών, ενώ στις ποινικές δικαιοδοσίες είχαν απεριόριστο δικαίωμα επιβολής ποινών.

Επιπλέον, υπήρχαν οι praetores quaesitores, οι οποίοι είχαν ανακριτικά και δικαστικά καθήκοντα, κυρίως δε την προεδρία του δικάζοντος δικαστηρίου, του οποίου είχαν την ευθύνη της όλης διαδικασίας³⁵. Όσον αφορά την Ιταλία αρμοδιότητα για τις αστικές διαφορές των κατοίκων είχαν οι Πραιτόρες της Ρώμης αλλά για να μην αναγκάζονται οι κάτοικοι να μετακινούνται οι Πραιτόρες έστελναν στις απομακρυσμένες περιοχές της Ιταλίας αντιπροσώπους τους, ήτοι τους praefecti iure dicundo, οι οποίοι είχαν περιορισμένη αρμοδιότητα, καθώς σε περίπτωση που η διαφορά των διαδίκων υπερέβαινε τους 15.000 sesterios αρμόδιος ήταν ο Πραιτόρας της Ρώμης³⁶.

Η κατανομή των εξειδικευμένων αυτών θέσεων των πραιτόρων γινόταν με κλήρωση υπό την επίβλεψη της συγκλήτου, έτσι ώστε να μην ασκούνται πέραν του έτους ίδια καθήκοντα και στις ίδιες επαρχίες, και σε κάθε περίπτωση έπρεπε οποιαδήποτε διαφορετική ρύθμιση να τύχει της εγκρίσεως της συγκλήτου³⁷.

Την περίοδο της Res publica ο κύριος κορμός του δικαίου αποτελείται από τις αποφάσεις απονομής ένδικης προστασίας που εκδίδουν οι Πραιτόρες (praetor urbanus

³² Νάκος, ό.π., σελ. 237-238.

³³ Πετρόπουλου, τόμος δεύτερος, ό.π. σελ. 1523.

³⁴ Δημοπούλου – Πηλιούνη, Αθηνά, Λεσβίων πολιτεία, εκδόσεις Ευρασία, Αθήνα 2015, σελ. 633.

³⁵ Νάκος, ό.π., σελ. 239.

³⁶ Πετρόπουλου, τόμος δεύτερος, ό.π. σελ. 1524.

³⁷ Νάκος, ό.π., σελ. 238.

και praetor peregrinus). Βασική δικαιολογητική βάση αυτού είναι, μεταξύ άλλων, ότι στις αρμοδιότητες των Πραιτόρων (του praetor urbanus ή/και του praetor peregrinus) ήταν να επιβάλουν ποινές, να δικαιοδοτούν, να κρίνουν οι ίδιοι ή να ορίζουν τρίτους δικαστές για υποθέσεις μεταξύ Ρωμαίων και ξένων³⁸. Ειδικότερα, η εξουσία των Πραιτόρων ήταν διττή, καθώς σε αυτούς ανήκε η εκτελεστική εξουσία όπου λόγω του imperium που διέθεταν μπορούσαν να επιβάλουν ποινές (τιμωρείν gladii potestas), καθώς και η δικαιοδοσία. Η πρώτη εξ αυτών δεν μπορούσε να μεταβιβασθεί σε τρίτον ενώ η δεύτερη μπορούσε³⁹.

Α. Οι ειδικότερες δικαιοδοσίες των Πραιτόρων

Α.1. Το πραιτορικό ήδικοτο

Ο Πραίτορας θεωρείτο εκπρόσωπος της νομοθετικής εξουσίας καθώς ερμήνευε τις διατάξεις (leges) που θεσπίζονταν στις συνελεύσεις του λαού με τα edictum (διατάγματα) που εξέδιδε, τα οποία αρχικά γνωστοποιούνταν στο λαό προφορικά (edicere) και αργότερα γραπτώς μέσω λευκώματος (album)⁴⁰. Αρμοδιότητα του Πραίτορα κατά την ανάληψη των καθηκόντων του, μεταξύ άλλων, ήταν να εκδίδει το πραιτορικό ήδικοτο, το οποίο αναρτάτο στο Forum. Το πραιτορικό ήδικοτο ήταν το πολιτικό πρόγραμμα έκαστου Πραίτορα με τις δεσμεύσεις του καθενός στην απονομή της δικαιοσύνης κατά τη διάρκεια της θητείας του. Το εν λόγω «πρόγραμμα» περιλάμβανε κατάλογο όλων των αγωγών και ενστάσεων, που ο κάθε Πραίτορας δεσμευόταν να επιτρέψει στους διαδίκους κατά την άσκηση των καθηκόντων τους. Τα πραιτορικά ήδικτα λοιπόν περιλάμβαναν τις αρχές που θα ακολουθούσαν οι Πραίτορες κατά την άσκηση των καθηκόντων τους, και ονομάζονταν edicta perpetua, επειδή θα ίσχυαν καθόλη τη διάρκεια της θητείας τους, ενώ αυτά που θα δημιουργούνταν για κάποια έκτακτη ή αιφνίδια περίπτωση ονομάζονταν edicta repentina⁴¹. Με το πραιτορικό ήδικοτο ο Πραίτορας καθόριζε το εύρος της δικαστικής προστασίας των διαδίκων, καθώς περιλάμβανε όλες τις κατηγορίες των υποθέσεων για τις οποίες ένας διάδικος θα μπορούσε να προσφύγει στη δικαιοσύνη και να ασκήσει αγωγή. Εκτίθενται δηλαδή οι περιπτώσεις στις οποίες χορηγείται ένδικη προστασία. Με τον τρόπο αυτό

³⁸ Δημοπούλου, Λεσβιών πολιτεία, σελ. 633.

³⁹ Καλλιγά Π, Σύστημα Ρωμαϊκού Δικαίου, τόμος α΄ Τρίτη έκδοση, βιβλιοπωλείον Α. Κορομηλά, Αθήνα 1878, σελ. 344.

⁴⁰ Πανταζόπουλος, Νικόλαος, Ρωμαϊκόν Δίκαιον εν διαλεκτική, συναρτήσσει προς το Ελληνικόν, Θεσσαλονίκη – Αθήνα 1974, εκδόσεις Αφοί Π. Σάκκουλα, σελ. 125.

⁴¹ Νάκος, ό.π., σελ. 240.

οι πολίτες γνώριζαν τα ένδικα μέσα με τα οποία μπορούσαν να προστατεύσουν ενδίκως τα δικαιώματά τους και εξασφαλιζόταν το αίσθημα ασφάλειας δικαίου.

Ειδικότερα, ο εκάστοτε Πραιτόρας εξέδιδε το δικό του ήδικο κατά τη διάρκεια της θητείας του, δίχως να δεσμεύεται από το ήδικο των προκατόχων του. Ωστόσο, εν τοις πράγμασι ο κάθε Πραιτόρας υιοθετούσε μεγάλο μέρος των παλαιότερων ηδίκτων προσθέτοντας νέες περιπτώσεις παροχής έννομης προστασίας. Οι Πραιτόρες δηλαδή έκαναν ορισμένες προσθήκες ή αφαιρέσεις στο ήδικο του προκατόχου τους, υιοθετώντας συμβουλές των νομομαθών, που απάρτιζαν το συμβούλιό τους. Για τον λόγο αυτό ο βασικός κορμός του ηδίκτου ανανεωνόταν αυτούσιος, με προσθήκες νέων βοηθημάτων (αγωγών και ενστάσεων). Σημειώνεται ότι ενώ αρχικά ο Πραιτόρας μπορούσε κατά τη διάρκεια της θητείας τους να τροποποιήσει το πρόγραμμά του, κατά τα τελευταία έτη της Δημοκρατίας (67 π.Χ.) ήταν υποχρεωμένος να εφαρμόσει το αρχικό δημοσιευθέν πρόγραμμά του.

Ο Πραιτόρας εξέδιδε το πρόγραμμά του με βάση το *imperium* του και για τον λόγο αυτό ήταν διατυπωμένο σε πρώτο πρόσωπο, καθώς εκείνος έφερε την ευθύνη για τα μέτρα που θα εφάρμοζε. Για αυτό οι λέξεις που χρησιμοποιούσε ο Πραιτόρας ήταν *iudicium dabo* (θα χορηγήσω αγωγή), *cogam* (θα αναγκάσω), *permittam* (θα επιτρέψω), *restituam* (θα επανορθώσω), *servabo* (θα προστατεύσω), *iubebo* (θα διατάξω)⁴².

Ο οποιοσδήποτε πολίτης μπορούσε να ζητήσει έννομη προστασία από τον Πραιτόρα εάν η περίπτωση του δεν είχε απασχολήσει παλαιότερα τη δικαιοσύνη. Στην περίπτωση αυτή ο Πραιτόρας μπορούσε εάν θεωρούσε ότι η υπόθεση χρήζει δικαστικής προστασίας να χορηγήσει μία νέα αγωγή στον ενάγοντα ή μία νέα ένσταση στον εναγόμενο. Με αυτόν τον τρόπο ο Πραιτόρας είχε τη δυνατότητα να δημιουργήσει νέες κατηγορίες υποθέσεων, δηλαδή νέα έννομα δικαιώματα, τα οποία προηγουμένως δεν υφίστατο⁴³.

Τα εν λόγω ήδικτα των Πραιτόρων δημιούργησαν ένα βασικό σύνολο δικαικών κανόνων και συνακόλουθα μία νέα πηγή Ρωμαϊκού δικαίου, το *ius praetorium*⁴⁴, το οποίο αναπτύχθηκε κυρίως μετά τη διαδικασία *per formulam* στις μεταξύ Ρωμαίων δίκες με την *lex Aebutia*⁴⁵. Στο σημείο αυτό κρίνεται σκόπιμο να γίνει αναφορά στον

⁴² Πανταζόπουλος, ό.π., σελ. 125.

⁴³ Παπαγιάννη Ε., ό.π., σελ. 92.

⁴⁴ Νάκος, ό.π., σελ. 240.

⁴⁵ Γκόφας, Δημήτριος, Ιστορία και εισηγήσεις του ρωμαϊκού δικαίου, Αθήνα, 2011, σελ. 82.

ορισμό που είχε δώσει ο Παπινιανός (Aemilius Papinianus) για το περιεχόμενο του Πραιτορικού δικαίου, που συμπεριλαμβάνεται στον Πανδέκτη του Ιουστινιανού, κατά τον οποίο *«Ius praetorium est, quod praetores introduxerunt adiuvandi vel supplendi vel corrigendi iuris civilis gratia propter utilitatem publicam, quod et honorarium dicitur ad honorem praetoris nominatum, δηλαδή "Πραιτορικό Δίκαιο είναι εκείνο, που οι πραιτόρες εισήγαγαν προς επικουρία [adiuvandi, προς βοήθεια] ή συμπλήρωση [supplendi] ή διόρθωση [corrigendi] του αστικού δικαίου με σκοπό την κοινή ωφέλεια»*⁴⁶.

Αυτές οι παρεμβάσεις λοιπόν ήταν στην ουσία που συνέβαλλαν στη διάπλαση και βελτίωση του ρωμαϊκού δικαίου και της απονομής της δικαιοσύνης, καθώς όχι μόνο δημιουργούνταν – αναγνωρίζονταν νέα δικαιώματα ιδιωτικού δικαίου (ius praetorium) και μέσα έννομης προστασίας, αλλά σε περίπτωση που μία νέα αγωγή ή ένσταση δεν απέφερε τα επιθυμητά αποτελέσματα ή αποδοκιμαζόταν από την κοινή γνώμη τότε ο επόμενος Πραίτορας το αφαιρούσε από το ήδικο που θα εξέδιδε⁴⁷. Περαιτέρω δε, αν πρόκυπτε μία περίπτωση για την οποία δεν υπήρχε έννομη προστασία ο Πραίτορας είχε τη δυνατότητα να τροποποιήσει το ήδικο οποτεδήποτε κατά τη διάρκεια της θητείας του. Με αυτόν τον τρόπο ενσωματώθηκαν στο δίκαιο νομικά έθιμα και το Ρωμαϊκό Δίκαιο σταμάτησε να διέπεται από την αυστηρότητα και την τυπικότητα που είχε, καθώς προσαρμοζόταν σύμφωνα με τις ανάγκες της εποχής⁴⁸ (κυρίως λόγω της αλληλεπίδρασης με τα δίκαια των κατακτημένων λαών)⁴⁹.

Συνεπώς, ο Πραίτορας, αν και δεν είχε νομοθετική εξουσία, μπορούσε να επιτρέπει σε κατηγορίες υποθέσεων να δικαστούν, *«διευρύνοντας το πεδίο απονομής της δικαιοσύνης υποστηρίζοντας, συμπληρώνοντας και διορθώνοντας το δίκαιο, χάριν του δημοσίου συμφέροντος»*, όπως χαρακτηριστικά αναφέρει ο νομομαθής Παπινιανός στον *Πανδέκτη του Ιουστινιανού*⁵⁰. Η αρχή του γενικού (κοινού) συμφέροντος αποτελεί κατά τα ανωτέρω τον σκοπό που εκπληρωνόταν από το Πραιτορικό δίκαιο.

⁴⁶ Νάκος, ό.π., σελ.240-241.

⁴⁷ Παπαγιάννη Ε., ό.π., σελ. 92.

⁴⁸ Το πραιτορικό ήδικο σταμάτησε να ανανεώνεται κατά τα μέσα του 2^{ου} αιώνα μ.Χ. όπου ο αυτοκράτορας Ανδριανός ανέθεσε στο νομικό Salvius Iulianus την κωδικοποίηση του πραιτορικού ηδίκτου.

⁴⁹ Παπαγιάννη Ε., ό.π., σελ. 92.

⁵⁰ Παπαγιάννη Ε., ό.π., σελ. 92.

Δ.2. Η formula του Πραίτορα

Από τα τρία δικονομικά συστήματα της Ρώμης, ήτοι α) τις αγωγές εκ του νόμου (*legis actiones*⁵¹), β) τη διαδικασία *per formulam*, και γ) τη διαδικασία *extra ordinem*, η δεύτερη ήταν η βασικότερη για την εξέλιξη του δικαίου και τη δημιουργία πολλών εννόμων δικαιωμάτων με τη μορφή που τα γνωρίζουμε έως σήμερα. Προκειμένου να γίνει ευκολότερα κατανοητή η formula του Πραίτορα κρίνεται σκόπιμο, στο σημείο αυτό, να γίνει μία ανάλυση της απονομής της δικαιοσύνης της περιόδου της *Res publica*. Συγκεκριμένα, την εποχή της *Res publica* η απονομή της δικαιοσύνης διακρίνεται σε αστική και ποινική. Πρόσβαση στην απονομή της δικαιοσύνης είχαν όσοι είχαν την ιδιότητα του Ρωμαίου πολίτη⁵². Όλες οι δίκες είχαν ως αντικείμενο είτε την επίλυση διαφορών μεταξύ ιδιωτών είτε την τιμωρία εγκλημάτων. Για τον λόγο αυτό τα δικαστήρια διακρίνονται σε *judicia privata* και *judicia publica* με βάση του αν οι δίκες ενώπιόν τους άπτονται του ιδιωτικού ή του δημόσιου συμφέροντος. Σημειώνεται ότι η απονομή της δικαιοσύνης δεν μπορούσε να γίνει όλες τις περιόδους και τις ημέρες του χρόνου, αλλά μόνο σε συγκεκριμένες περιόδους και ημέρες, καθώς αφενός υπήρχε περίοδος δικαστικών διακοπών, και αφετέρου υπήρχαν ορισμένες ημέρες, τις οποίες αποκαλούσαν αποφράδες, οι οποίες θεωρούνταν για θρησκευτικούς λόγους δυσοίωνες για την απονομή της δικαιοσύνης⁵³.

Η τακτική διαδικασία για την επίλυση των διαφορών χωριζόταν σε δύο στάδια⁵⁴: το πρώτο ήταν αυτό που γινόταν ενώπιον του Πραίτορα, ο οποίος υποδείκνυε τα ένδικα δικαιώματα των μερών, το αντικείμενο της υπό κρίση κάθε φορά δίκης, το οποίο αναλυόταν στη formula, και τον κανόνα δικαίου που έπρεπε να εφαρμοστεί (*in iure*), και το δεύτερο ενώπιον του δικαστή (*apud iudicem*). Η ανωτέρω διάκριση της απονομής της δικαιοσύνης σε δύο στάδια (το οποίο ίσχυε τόσο στο σύστημα *legis actiones* όσο και στο σύστημα *per formulam*) ήταν το βασικό χαρακτηριστικό στοιχείο της ρωμαϊκής πολιτικής δικονομίας, που, κατά μία άποψη, σκοπό είχε τον περιορισμό της εξουσίας του αξιωματούχου που ασκούσε δικαστικά καθήκοντα και είχε διαδεχθεί τον βασιλιά την περίοδο της δημοκρατίας⁵⁵.

⁵¹ Mousourakis, George, A legal history of Rome, first published 2007 by Routledge, σελ. 65.

⁵² Σημειώνεται ότι πλήρη πολιτικά δικαιώματα και ικανότητα δικαίου έχουν μόνο οι άρρενες, εκ γενετής Ρωμαίοι πολίτες.

⁵³ Παπαγιάννη Ε., ό.π., σελ. 99.

⁵⁴ Mousourakis, ό.π., σελ. 70.

⁵⁵ Πετρόπουλου, τόμος δεύτερος, ό.π. σελ. 1521.

Η βασική αρμοδιότητα του Πραίτορα ήταν η καθημερινή προετοιμασία κάθε αστικής δίκης, με προδικαστικές πράξεις, που αποτελούσαν το πρώτο από τα δύο στάδια της ρωμαϊκής δίκης. Ειδικότερα, στις αστικές διαφορές οι Πραίτορες κατά τη φάση της προδικασίας καθόριζαν το αντικείμενο της ένδικης διαφοράς και τις αξιώσεις των διαδίκων και διόριζαν τον δικαστή που θα δικάζε την ουσία τη, όπως αναλύεται κατωτέρω. Σημειώνεται ότι οι Πραίτορες στην ποινική διαδικασία επέλεγαν τη σύνθεση των πολυμελών δικαστηρίων και προήδρευαν στη δίκη.

Συγκεκριμένα, ο διάδικος εμφανιζόταν ενώπιον του Πραίτορα και ζητούσε να εκδικαστεί η υπόθεσή του. Την αγωγή ασκούσε ο ενάγων προφορικά με την εκφώνηση των τυπικών φράσεων (*formulae*) που συνόψιζαν το αίτημά του. Ακολουθώντας, ο Πραίτορας άκουγε αμφοτέρωτα τα μέρη, οι οποίοι παρίστανται με τους δικηγόρους τους, και έλεγχε την ενεργητική και παθητική νομιμοποίηση των μερών. Σε περίπτωση που είτε ο ενάγων είτε ο εναγόμενος δεν νομιμοποιούνταν να παραστούν ο Πραίτορας αρνείτο να χορηγήσει αγωγή στον ενάγοντα (*denegation actionis*) ενώ σε αντίθετη περίπτωση συμβουλευόταν το ήδικο και εξέδιδε τη *formula*⁵⁶, με την οποία στην ουσία γινόταν η εφαρμογή του πραιτορικού δικαίου.

Η *formula*⁵⁷ ήταν μία γραπτή συνοπτική οδηγία⁵⁸ (αίτηση), με τυποποιημένο λεκτικό, που προσομοιάζει με μία σύνοψη σημερινού δικογράφου, η οποία απευθυνόταν στον διοριζόμενο δικαστή, με την οποία ο Πραίτορας έδινε την εντολή και την εξουσιοδότηση σε αυτόν να κρίνει τη διαφορά με βάση τα πραγματικά περιστατικά που θα αποδειχθούν, και ο δικαστής είτε να καταδικάσει ή να απαλλάξει τον εναγόμενο, ορίζοντας ορισμένες φορές και το ποσό της τυχόν αποζημίωσης, που θα έπρεπε ενδεχομένως να επιδικασθεί⁵⁹. Στην πράξη ο ενάγων εμφανιζόταν ενώπιον του Πραίτορα και ανέλυε την αξίωσή του, ως σχέδιο της *formula*, την οποία είχε επιλέξει με τον δικηγόρο του από τις ήδη υπάρχουσες στο Ήδικο. Εν συνεχεία, ο Πραίτορας συμβουλευόταν το νομικό συμβούλιο και κατόπιν καθόριζε τη νομική βάση και συνέτασσε τη *formula* που θεωρούσε κατάλληλη για την εκάστοτε διαφορά αναγράφοντας τα στοιχεία των μερών και τα πραγματικά περιστατικά⁶⁰. Ο Πραίτορας με τη *formula* είχε τη δυνατότητα να απομονώσει τη βάση της αγωγής, να εξετάσει τις

⁵⁶ Παπαγιάννη Ε., ό.π., σελ. 93.

⁵⁷ Το σύστημα της *formula* εισήχθη περί τα μέσα του 2^{ου} αιώνα π.Χ.

⁵⁸ Πετρόπουλου, τόμος δεύτερος, ό.π., σελ. 1544.

⁵⁹ Παπαγιάννη Ε., ό.π., σελ. 93.

⁶⁰ Νάκος, ό.π., σελ. 243.

βάσεις του παραδεκτού της αγωγής, την ενεργητική και παθητική νομιμοποίηση και να ελέγξει εάν κλητεύθηκε νόμιμα ο εναγόμενος, όπως αναλύεται κατωτέρω. Περαιτέρω, ο Πραίτορας με τη formula όριζε τον ιδιώτη δικαστή για να δικάσει μία υπόθεση και έθετε προς αυτόν τα νομικά και πραγματικά ερωτήματα, στα οποία ο δικαστής όφειλε να απαντήσει με την απόφασή του. Σημειώνεται ότι υπάρχει μεγάλη πιθανότητα η διαδικασία της formula να διαμορφώθηκε για πρώτη φορά από τον praetor peregrinus κατά την άσκηση της δικαιοδοτικής του εξουσίας (imperium) στις δίκες μεταξύ ξένων, ή μεταξύ Ρωμαίων και ξένων, και κατόπιν να εισήχθη στις δίκες μεταξύ Ρωμαίων με την lex Aebutia⁶¹, καθώς ο Praetor peregrinus υιοθετούσε απλούστερη και λιγότερο τυπολατρική διαδικασία, η οποία υιοθετήθηκε και στις διαφορές μεταξύ Ρωμαίων πολιτών κατά τη διαδικασία ενώπιον του praetor urbanus, παίρνοντας τη θέση με τον καιρό των αγωγών εκ του νόμου.

Η formula αποτελείτο από τέσσερα μέρη, ήτοι την demonstratio, την intentio, την adiudicatio και την condemnatio αν και στην πράξη δεν συγκέντρωναν όλες οι formulae και τα τέσσερα μέρη, καθώς απολύτως αναγκαία ήταν μόνο η intentio και η condemnatio. Ειδικότερα, α) demonstratio (ιστορικό) ήταν το μέρος της formula, στο οποίο εκτίθενται τα πραγματικά περιστατικά πάνω στα οποία βασίζεται η αγωγή. β) Intentio (αιτητικό) ήταν το μέρος της formula στο οποίο προσδιοριζόταν το αίτημα του ενάγοντα. Σε περίπτωση που το αντικείμενο της διαφοράς προσδιοριζόταν ακριβώς αυτή ονομαζόταν certa, άλλως incerta. Περαιτέρω, στις αγωγές in personam περιείχε τόσο το όνομα του αναγομένου όσο και του ενάγοντα, ενώ στις in rem αγωγές περιείχε μόνο το όνομα του ενάγοντα. γ) adiudicatio (επιδίκαση) ήταν το μέρος της formula, στο οποίο παρείχε εξουσιοδότηση στον δικαστή να επιδικάσει την κυριότητα του πράγματος, που ήταν το αντικείμενο της διαφοράς σε έναν από τους διαδίκους. Σημειώνεται ότι επιδίκαση περιλάμβαναν μόνον οι formulae των αγωγών διανομής κοινού πράγματος, διανομής κληρονομιάς περιουσίας και κανονισμού ορίων. Condemnatio (διατακτικό), με το οποίο παρέχεται στον δικαστή η εξουσία να απαγγείλει καταδίκη ή απαλλαγή του εναγομένου και η οποία περιείχε απαραίτητα τα ονόματα των διαδίκων. Διατακτικό δεν περιείχαν οι προκριματικές και οι προδικαστικές αποφάσεις. Σε περίπτωση καταδίκης έπρεπε να είναι αυτή να είναι εκφρασμένη σε χρηματική ποσότητα. Επιπλέον, εάν η χρηματική ποσότητα είχε καθοριστεί στο αιτητικό με ακρίβεια τότε το ίδιο θα έπρεπε να γίνει και στο διατακτικό.

⁶¹ Γκόφας, ό.π., σελ. 776-777.

Εάν όμως στο αιτητικό δεν υπήρχε αίτημα σε χρηματική ορισμένη ποσότητα τότε η αποτίμηση καθοριζόταν από τον δικαστή, καθώς η καταδίκη που απάγγελε ο δικαστής έπρεπε να γίνεται για ορισμένη χρηματική ποσότητα. Για τον λόγο αυτό η formula μπορούσε είτε να καθορίζει ανώτατο όριο εκτίμησης (texatio), είτε να μην καθορίζει τέτοιο όριο. Δεδομένου ότι η εκάστοτε υπόθεση ήταν διαφορετική η formula παραλλασσόταν ώστε να προσαρμόζεται κάθε φορά στην εκάστοτε υπόθεση. Οι σημαντικότεροι βέβαια τύποι formulae ήταν γραμμένοι στο Edictum Perpetuum του Πράιτορα.⁶² Τα βασικά στοιχεία λοιπόν της formula ήταν α) το αίτημα του ενάγοντος, β) ο καθορισμός της παροχής, γ) οι ενστάσεις του εναγομένου και δ) ο διορισμός του δικαστή⁶³.

«Στην πράξη, σε μια υπόθεση π.χ. διεκδίκησης της κυριότητας, η πραιτορική formula εμφανίζεται με την ακόλουθη μορφή:

[Nominatio:] Gaius iudex esto.-[Intentio:] Si paret fundum Capenatem, quo de agitur, ex iure Quiritium (=ius civile) Auli agerii esse. [Clausula arbitraria:] neque is fundus arbitrio tuo Aulo agerio restituetur. [Condemnatio:] quanti ea res erit, tantam pecuniam, iudex, Numerum Negidium Aulo Agerio condemna ; si non paret absolve.

Μετάφραση: [Διορισμός Δικαστή:] Δικαστής θα είναι ο Γάιος. [Αιτητικό:] Εφ' όσον αποδειχθεί ότι το επίδικο ακίνητο ανήκει στον Aulus, ενάγοντα σύμφωνα με το νόμο. [Ρήτρα διαιτησίας:] και αν το παραπάνω ακίνητο δεν αποδοθεί στον ενάγοντα Aulus σύμφωνα με τη διαιτητική σου απόφαση, [Διατακτικό:] Καταδίκασε, δικαστή, τον εναγόμενο Numerus να καταβάλει στον ενάγοντα Aulus χρηματικό ποσό ίσο προς την αξία του (επίδικου) πράγματος ειδεμή, αλλάλαξε τον⁶⁴».

Κατά το στάδιο in iure λοιπόν αυτός που ήθελε να ασκήσει αγωγή έπρεπε προηγουμένως να προβεί σε εξώδικη αναγγελία της πρόθεσής του προς εκείνον που ήθελε να ασκήσει αγωγή εναντίον του (edition actionis). Σημειώνεται ότι η αναγγελία αυτή δεν υποβαλλόταν σε κανένα τύπο. Η προδικασία ξεκινούσε με κλήση προς τον εναγόμενο να εμφανισθεί⁶⁵, ενώ εξακολουθούσαν να ισχύουν οι διατάξεις του Δωδεκάδελτου περί άμεσου εξαναγκασμού⁶⁶ του εναγομένου να εμφανισθεί, καθώς

⁶² Γκόφας, ό.π., σελ. 778-779.

⁶³ Mousourakis, ό.π., σελ. 67.

⁶⁴ Τρωιάνος Σπ., ο.π., σελ. 100.

⁶⁵ Πετρόπουλου, τόμος δεύτερος, ό.π., σελ. 1565.

⁶⁶ Για τον έμμεσο εξαναγκασμό του εναγομένου να εμφανισθεί αργότερα δημιουργήθηκε η παραπομπή από τον Πράιτορα του ενάγοντα στη νομή της παρουσίας του εναγομένου που προσκλήθηκε και δεν

και οι διατάξεις για την παροχή εγγυητή (vindex). Σε περίπτωση που δεν ολοκληρωνόταν την ίδια ημέρα η προδικασία ο εναγόμενος έπρεπε να παράσχει εγγυοδοσία για το ότι θα εμφανιζόταν και πάλι ενώπιον του άρχοντα κατά τη νέα ορισθείσα ημέρα (vadimonium), ενώ στον κρυπτόμενο διάδικο ο Πραίτορας επέβαλε κυρώσεις. Ωστόσο, υπήρχαν και περιπτώσεις όπου η κλήτευση απαγορευόταν χωρίς άδεια του Πραίτορα π.χ. η κλήτευση από τον απελεύθερο ενάγοντα του πατρώνα του ή των στενότερων συγγενών του πατρώνα⁶⁷.

Η κύρια διαδικασία ξεκινούσε με την αναγγελία από τον ενάγοντα του αντικειμένου του δικαστικού αγώνα και στη συνέχεια με την υποβολή αίτησης προς τον Πραίτορα να του χορηγηθεί αγωγή (postulation actionis). Επί του αιτήματος του ενάγοντα ο εναγόμενος μπορούσε είτε να ομολογήσει την αγωγή είτε να αρνηθεί την αγωγή, είτε να προτείνει αυτοτελείς ισχυρισμούς κατά της αξίωσης του ενάγοντα και να ζητήσει να ενσωματωθούν στη formula με τη μορφή ενστάσεων⁶⁸, είτε τέλος να μην κάνει τίποτα. Σε περίπτωση που ο εναγόμενος αρνείτο την αγωγή ο Πραίτορας αν θεωρούσε την αγωγή αβάσιμη, αρνείτο να τη χορηγήσει στον ενάγοντα ενώ αν την έκρινε βάσιμη χορηγούσε αγωγή στον ενάγοντα και παρέπεμπε τη διαφορά στο δικαστή μέσω της formula. Σε περίπτωση που ο εναγόμενος πρόβαλε ένσταση ενώπιον του Πραίτορα π.χ. ότι είχε κάνει συμφωνία με τον ενάγοντα, μέσω της οποίας μπορούσε να αρνηθεί την καταβολή, τότε ο Πραίτορας την συμπεριελάμβανε αυτή στη formula προκειμένου να το κρίνει ο δικαστής. Αντίστοιχα ο ενάγων μπορούσε να προτείνει αντενστάσεις και να ζητήσει να συμπεριληφθούν στη formula. Όπως συμβαίνει και σήμερα έτσι και τότε εάν ο εναγόμενος αποδείκνυε τη βασιμότητα της ένστασής του ο δικαστής μπορούσε να απορρίψει την αγωγή. Σε περίπτωση που ο εναγόμενος δεν αντιδρούσε με την αγωγή τότε εάν η αγωγή ήταν πραγματική (in rem) ο εναγόμενος δεν ήταν υποχρεωμένος να υπερασπιστεί το πράγμα (αν και υπήρχαν έμμεσοι τρόποι εξαναγκασμού του εναγομένου), ενώ εάν ήταν προσωπική (in personam) ο ενάγων μπορούσε να κλείσει τον εναγόμενο σε ιδιωτική φυλακή ή να προβεί σε εκτέλεση κατά της περιουσίας του τελευταίου. Ακολούθως, ο Πραίτορας ενέκρινε τη χορήγηση ή μη ενδίκου μέσου προς τον διάδικο, ο οποίος ζητούσε έννομη προστασία και καθόριζε το πρόσωπο του δικαστή που θα δικάζε την υπόθεση κατά την κυρίως διαδικασία (apud iudicem) και

εμφανίστηκε, καθώς και το δικαίωμα του ενάγοντα να ασκήσει αγωγή κατά του εναγομένου με την οποία να ζητάει να επιβληθεί χρηματική ποινή στον εναγόμενο.

⁶⁷ Γκόφας, ό.π., σελ. 780.

⁶⁸ Πετρόπουλου, τόμος δεύτερος, ό.π., σελ. 1557.

συνέτασσε τη formula. Εν συνεχεία, η formula παραδινόταν στον ενάγοντα, ο οποίος έπρεπε να την ανακοινώσει στον εναγόμενο για να λάβει γνώση μπροστά στον Πραίτορα. Η formula είχε συνήθως τη μορφή που είχε συμπεριληφθεί στο Edictum Perpetuum. Το έγγραφο της formula είχε τη μορφή δίπτυχης πινακίδας καλυμμένης με κερί, με εξωτερική και εσωτερική γραφή (scriptura exterior και interior)⁶⁹.

Σημειώνεται ότι ο Πραίτορας καθόριζε τον δικαστή που θα επιληφθεί μία υπόθεση (nominatio) αλλά ο τελευταίος μπορούσε και να επιλεγεί και με συμφωνία των αντιδίκων, μεταξύ πολιτών υψηλού κύρους που αναγράφονταν στον ειδικό κατάλογο (album)⁷⁰. Κατά τη διαδικασία επιλογής του δικαστή οι διάδικοι μπορούσαν να ζητήσουν, υπό προϋποθέσεις, την εξαίρεση ορισμένων προσώπων για τα οποία διατηρούσαν επιφυλάξεις. Η τελική συμφωνία των διαδίκων επί του προσώπου του δικαστή, είχε ως αποτέλεσμα ότι οι αντίδικοι συμφωνούσαν να εφαρμόσουν οποιαδήποτε απόφαση θα εξέδιδε αυτός και ότι δεν είχαν δικαίωμα έφεσης. Στις αστικές υποθέσεις η επίλυση των διαφορών γινόταν από έναν δικαστή (judex) ή από περισσότερους. Σε περίπτωση που σε μία υπόθεση ένας από τους διαδίκους ήταν ξένος (peregrinus), ένας ξένος μπορούσε να οριστεί δικαστής⁷¹. Με τη formula ο Πραίτορας έδινε οδηγίες στον δικαστή για την ουσία της υπόθεσης και ο τελευταίος δεν είχε τη δυνατότητα να παρεκκλίνει από το πλαίσιο που του έθετε η formula.

Μετά την ανακοίνωση της formula στον εναγόμενο από τον ενάγοντα, η οποία όπως ελέγχθη γινόταν για να λάβει γνώση ο εναγόμενος, και την αποδοχή του εναγομένου επέρχετο η κατάρξη της δίκης (litis contestatio). Σε αυτό το στάδιο οι διάδικοι αναλάμβαναν την υποχρέωση να αποδεχθούν την απόφαση που θα εξέδιδε ο ιδιώτης δικαστής που είχε ορισθεί. Σε αυτή τη φάση είναι πολύ πιθανό, ο Πραίτορας να έδινε χωριστά εντολή και στον δικαστή που θα αναλάμβανε να επιλύσει την εκάστοτε υπόθεση. Στο σημείο αυτό κρίνεται σκόπιμο να σημειωθεί ότι τα αποτελέσματα της κατάρξης της δίκης ήταν καθοριστικά καθώς η ύπαρξη και η έκταση του επίδικου δικαιώματος κρινόταν από αυτήν ενώ ξεκινούσε η εκκρεμοδικία και πλέον δεν μπορούσε να τροποποιηθεί το αίτημα της αγωγής. Για τον λόγο αυτό η αγωγή μπορούσε να μεταβιβασθεί στους κληρονόμους του ενάγοντα ακόμα και αν το δικαίωμα δεν ήταν μεταβιβάσιμο σε αυτούς πριν από την κατάρξη της δίκης.

⁶⁹ Γκόφας, ό.π., σελ. 782.

⁷⁰ Νάκος, ό.π., σελ. 241.

⁷¹ Παπαγιάννη Ε, ό.π., σελ. 93.

Περαιτέρω, μεταγενέστερα γεγονότα από την κατάρξη δεν ασκούσαν επιρροή στη δίκη με εξαίρεση την περίπτωση που το επίδικο πράγμα είχε απωλεσθεί ή είχε πάθει βλάβη από τύχη και επομένως απαλλασσόταν ο εναγόμενος, ενώ ο τελευταίος εάν έχανε τη δίκη ευθυνόταν σε περίπτωση διεκδικητικής αγωγής στην απόδοση των καρπών που είχε συλλέξει καθώς και αυτόν που έπρεπε να είχε συλλέξει.

Επομένως, όπως συμβαίνει και σήμερα, ο ενάγων από την κατάρξη της δίκης δεν είχε το δικαίωμα να ασκήσει νέα αγωγή για το ίδιο αντικείμενο μεταξύ των ίδιων προσώπων, καθώς πλέον ευρίσκεται στο στάδιο της εκκρεμοδικίας. Σημειώνεται ότι στην περίπτωση αυτή υπήρχε διάκριση μεταξύ των *iudicia legitima* και των *iudicia imperio continetia*. *Legitima iudicia* ήταν οι δίκες που διεζάγονταν μεταξύ Ρωμαίων πολιτών, τις οποίες αναλάμβανε ένας δικαστής, εντός της Ρώμης ή μέσα στο πρώτο μίλι γύρω από αυτή ενώ οποιαδήποτε άλλη δίκη ονομαζόταν *iudicium imperio continens*. Στις προσωπικές αγωγές (*actio in personam*), ο αποκλεισμός της δεύτερης αγωγής λόγω εκκρεμοδικίας επερχόταν αυτοδικαίως. Αντίθετα, σε περίπτωση εκδίκασης κάποιας άλλης αγωγής (πραγματικής (*in rem*), προσωπικής που βασιζόταν στο *ius praetorium*, αγωγής *in factum*, καθώς και, γενικά, κάθε άλλης περίπτωσης *iudicium imperio continens*), ο αποκλεισμός της δεύτερης αγωγής επερχόταν κατόπιν προβολής ένστασης του δεδικασμένου ή της εκκρεμοδικίας του εναγομένου⁷², την οποία ο τελευταίος ζητούσε από τον Πραιτόρα να την ενσωματώσει στη *formula*.

Περαιτέρω, με την κατάρξη της δίκης, το δικαίωμα του ενάγοντα, αντικαθίσταται με νέο και για τον λόγο αυτό επέρχεται η ανανέωση (*novatio*) της αγωγής. Συγκεκριμένα, το δικαίωμα αντικαθίστατο με άλλο που είχε χαρακτήρα χρηματικό (καθώς κάθε καταδίκη απαιτείτο να είναι χρηματική στη διαδικασία της *formula*), μεταβιβάστο και βασιζόμενο πάνω στο *ius civile*⁷³.

Όσον αφορά το στάδιο *apud iudicem* στη διαδικασία της *formula* δεν είναι γνωστά έως σήμερα τα βήματα για την εξέλιξη της δίκης. Είναι πιθανό ότι όσα ίσχυαν στις διαγνωστικές *legis actiones* να ίσχυαν και στη διαδικασία της *formula*, με ορισμένες εξαιρέσεις όπως η σύντομη έκθεση της υπόθεσης από καθένα από τους διαδίκους (*causae coniectio*), η περάτωση της δίκης εντός της ίδιας ημέρας, που φαίνεται ότι δεν εφαρμόζονταν πια κατά την περίοδο της διαδικασίας της *formula*.

⁷² Γκόφας, ό.π., σελ. 784.

⁷³ Πετρόπουλου, τόμος δεύτερος, ό.π., σελ. 1570-1571.

Στο σημείο αυτό κρίνεται σκόπιμο να σημειωθεί ότι κατά τη *lex Iulia iudiciorum privatorum*, τα *iudicia legitima* αποσβήνονταν μέσα σε δεκαοχτώ μήνες από την κατάρξη της δίκης, αν στο χρονικό αυτό διάστημα δεν εκδιδόταν η απόφαση. Στην περίπτωση αυτή, στην κοινή γλώσσα, γινόταν λόγος για «θάνατο της δίκης» («*litem anno et sex mensibus mori*»). Από την άλλη πλευρά στα *iudicia imperio continentia*, η απόσβεση επερχόταν νωρίτερα, δηλαδή όταν έληγε η περίοδος κατά τη διάρκεια της οποίας ο αξιωματούχος που δικαιοδοτούσε και που είχε εκδώσει τη *formula* ασκούσε τα καθήκοντα του. Ο κίνδυνος που διέτρεχαν οι διάδικοι από τον ανωτέρω χρονικό περιορισμό τους πίεζε και έτσι αποφεύγονταν παρελκυστικές συμπεριφορές στις δίκες.

Η διαδικασία *apud iudicem* στη διαδικασία της *formula* διεπόταν από την αρχή της αμεσότητας σύμφωνα με την οποία όλες οι συζητήσεις και πράξεις έπρεπε να διεξαχθούν ενώπιον του δικαστή που είχε αναλάβει την υπόθεση, από την αρχή της ακρόασης των διαδίκων, καθώς και από την αρχή της προφορικότητας. Τήρηση πρακτικών γινόταν αποκλειστικά με πρωτοβουλία των διαδίκων και είχε ιδιωτικό χαρακτήρα. Περαιτέρω, ο δικαστής, δεν είχε το δικαίωμα να ενεργήσει αυτεπαγγέλτως, αλλά μόνο ύστερα από αίτηση των διαδίκων, ενώ λάμβανε υπόψη του μόνο τα πραγματικά περιστατικά και τους ισχυρισμούς που οι διάδικοι είχαν προτείνει και αποδείξει με την επίκληση και προσαγωγή αποδεικτικών μέσων. Για τον λόγο αυτό ο ενάγοντας έπρεπε, κατ' αρχήν, να αποδείξει τα πραγματικά περιστατικά πάνω στα οποία στήριζε την αγωγή του, και ο εναγόμενος τα πραγματικά περιστατικά πάνω στα οποία στήριζε την ή τις ενστάσεις του⁷⁴.

Στην πράξη η υπόθεση εισαγόταν την τρίτη ημέρα σε δίκη ενώπιον του δικαστηρίου (*apud iudicem*), εκτός αν η εκδίκασή της αναβαλλόταν από τον Πραίτορα για σπουδαίο λόγο. Όταν ο Πραίτορας προήδρευε του δικαστηρίου, στις ποινικές δίκες, καθόταν σε εξέδρα (*tribuna*), δηλαδή σε ένα ειδικό κάθισμα, τη λεγόμενη *sella curulis*, που συμβόλιζε την εξουσία του (*imperium*), όπως και αυτή άλλων αξιωματούχων (και από αυτήν ονομάζονταν ακριβώς *magistrati curules*). Το εν λόγω κάθισμα ήταν άβολο, και έμοιαζε με σκαμνί χωρίς πλάτη και μπράτσα, καθώς ήταν συμβολικό της αντίληψης, ότι οι άρχοντες πρέπει να ενεργούν με ταχύτητα και αποτελεσματικότητα και να μην «βολεύονται» στην εξουσία, που είναι παροδική. Η δίκη ξεκινούσε με μία συνοπτική περιγραφή της υπόθεσης και μετά λάμβαναν το λόγο οι δικηγόροι των διαδίκων.

⁷⁴ Γκόφας, ό.π., σελ. 785-786.

Ακολουθούσε ή γινόταν παράλληλα, η παρουσίαση των έγγραφων αποδεικτικών μέσων και η εξέταση των μαρτύρων, προς τους οποίους μπορούσαν οι δικηγόροι των δύο πλευρών να απευθύνουν ερωτήσεις. Όσοι απουσίαζαν μπορούσαν να εξεταστούν με έγγραφη κατάθεση, για την οποία έδιναν όρκο. Μετά το πέρας της προφορικής διαδικασίας, ο δικαστής εξέδιδε την απόφασή του, η οποία λαμβανόταν κατά πλειοψηφία, αν το δικαστήριο ήταν πολυμελές. Ο δικαστής, που δεν ήταν νομικός, είχε τη συνδρομή συμβουλίου νομομαθών (*jurisconsulti*), αν και την απόφαση την εξέδιδε μόνος του. Η απόφαση ανακοινωνόταν προφορικά και ενίοτε σε έγγραφη πινακίδα ⁷⁵.

Σημειώνεται ότι αποδεικτικό μέσο αποτελούσαν α) οι μάρτυρες (*testes*), οι οποίοι ορκίζονταν πριν από την κατάθεσή τους και μπορούσαν να καταθέσουν είτε προφορικά στο ακροατήριο, είτε και εκτός ακροατηρίου, οπότε προσαγόταν και διαβαζόταν έγγραφο που περιείχε τις καταθέσεις τους, β) τα κάθε είδους έγγραφα (*instrumenta, tabulae*), όπως *cautiones*, χειρόγραφα, διαθήκες, κ.λπ. γ) η ομολογία, δ) ο όρκος και συγκεκριμένα ο εκτιμητικός όρκος (*ius iurandum in litem*), που επιβαλλόταν στον ενάγοντα για τον προσδιορισμό της αξίας του αντικειμένου της διεκδίκησης, και ε) οι αυτοψίες και οι πραγματογνωμοσύνες, όπως π.χ. των δημόσιων γεωμετρών σε διαφορές περί ορίων κ.λπ. Βέβαια ήδη από την περίοδο της *formula* ο δικαστής λάμβανε υπόψη του και τα τεκμήρια (*praesumptiones*), προκειμένου να συνάγει συμπεράσματα από γνωστά πράγματα για άγνωστα. Τα τεκμήρια, όπως συμβαίνει και σήμερα, ήταν συνήθως μαχητά, επιτρεπόταν, δηλαδή, ανταπόδειξη για την ανατροπή τους π.χ. το τεκμήριο της γνησιότητας τέκνου που γεννήθηκε κατά τη διάρκεια του γάμου και όπως αναγράφεται σε *rescriptum* του Αδριανού, απόκειται στην ελεύθερη κρίση του δικαστή το να εκτιμήσει τις προσαγόμενες αποδείξεις⁷⁶.

Σχετικά με την έκδοση της απόφασης (*sententia*), αυτή την απάγγελε ο δικαστής δημόσια (*pronuntiatio*) και τις περισσότερες φορές παρουσία των διαδίκων, μετά το τέλος της αποδεικτικής διαδικασίας, συνήθως δε και μετά από νέα ακρόαση των διαδίκων ή των αντιπροσώπων τους. Για να λάβει την απόφασή του ο δικαστής προηγουμένως συμβουλευόταν το συμβούλιο του (*consilium*), του οποίου όμως η γνώμη δεν ήταν δεσμευτική γι' αυτόν. Στο στάδιο *in iudicio* η διαδικασία μπορούσε να διεξαχθεί και ερήμην (*contumacia*) ενός από τους διαδίκους, ο δικαστής δε, σε περίπτωση ερημοδικίας, έπρεπε να περιμένει ως το μεσημέρι πριν εκδώσει την

⁷⁵ Παπαγιάννη Ε., ό.π., σελ. 99.

⁷⁶ Γκόφας, ό.π., σελ. 786-787.

απόφαση του. Επισημαίνεται ότι η απόφαση που θα εξέδιδε ο δικαστής έπρεπε να είναι σύμφωνη με το πρόγραμμα που του είχε προκαθορισθεί με τη formula και γι' αυτό η απόφαση έπρεπε να περιέχει ρητή καταδίκη {«condemno»} ή απαλλαγή («absolve»), που αντιστοιχούσαν προς την condemnatio της formula⁷⁷.

Όσον αφορά τις formulae που περιείχαν επιδίκαση, η απόφαση έπρεπε να περιέχει επιδίκαση («adiudico»). Ωστόσο, υπήρχε η περίπτωση μια απόφαση με επιδίκαση να περιλάμβανε και καταδίκη σε χρηματικό ποσό, αν κρινόταν αναγκαίο για την εξίσωση των μεριδίων. Όπως έχουμε ήδη αναφέρει η καταδίκη στη διαδικασία της formula έπρεπε να είναι χρηματική, η αποτίμηση του αντικειμένου της διαφοράς ήταν αποκλειστικά έργο του δικαστή, και μόνο σε περίπτωση που ο ενάγων έδινε εκτιμητικό όρκο μπορούσε ο τελευταίος να εμπλακεί σε αυτό.

Όπως έχουμε ήδη αναφέρει ο δικαστής είχε υποχρέωση να συμμορφώνεται με τη formula και για τον λόγο αυτό εάν ο ενάγων είχε ζητήσει να περιληφθούν στο αιτητικό περισσότερα ή λιγότερα από όσα είχε δικαίωμα τότε αυτό είχε δυσμενείς συνέπειες για τον ενάγοντα εάν η απόφαση δεν ήταν σύμφωνη. Σε περίπτωση δε που ο ενάγων είχε ζητήσει πολύ περισσότερα τότε αυτό είχε πολύ σοβαρές συνέπειες. Σύμφωνα με τον Γάιο pluris petitio μπορεί να υπάρξει με τέσσερις τρόπους: Από την πλευρά του αντικειμένου (re), από την πλευρά του χρόνου (tempore), από την πλευρά του τόπου (loco) και από την πλευρά της αιτίας (causa)⁷⁸.

Οι περιπτώσεις στις οποίες ο ενάγων μπορεί να είχε ζητήσει περισσότερα από όσα είχε δικαίωμα ενδεικτικά ήταν α) όταν ο ενάγοντας εκτιμούσε υπερβολικά την αξία του αντικειμένου της δίκης, β) όταν ο ενάγοντας ζητούσε οφειλή που δεν ήταν ακόμα απαιτητή, είτε γιατί δεν είχε λήξει ακόμα η προθεσμία, είτε γιατί δεν είχε πληρωθεί η αίρεση, γ) όταν ο εναγόμενος ζητούσε παροχή σε διαφορετικό τόπο από τον συμφωνημένο, και δ) όταν ο ενάγοντας δεν παρείχε στον εναγόμενο ευχέρεια που είχε συμβατικά αναγνωρισθεί στον τελευταίο⁷⁹. Στις ανωτέρω περιπτώσεις το αποτέλεσμα που επέρχεται εάν ο ενάγοντας ζητούσε περισσότερα από όσα είχε δικαίωμα, έχανε τη δίκη, και μόνο σε ιδιάζουσες περιπτώσεις ο Πραίτορας του παρείχε αποκατάσταση στο ακέραιο.

⁷⁷ Πετρόπουλου, τόμος δεύτερος, ό.π., σελ. 1577.

⁷⁸ Γκόφας, ό.π., σελ. 787-788.

⁷⁹ Πετρόπουλου, τόμος δεύτερος, ό.π., σελ. 1584 επ.

Αντίθετα, εάν δηλαδή ο ενάγων ζητούσε λιγότερα από όσα είχε δικαίωμα, τότε δεν μπορούσε να λάβει περισσότερα από όσα είχε ζητήσει. Για τον λόγο αυτό ο ενάγων μπορούσε με νέα αγωγή να ζητήσει και τα υπόλοιπα, αλλά όχι από τον ίδιο Πραίτορα, γιατί αλλιώς θα αποκρουόταν από τον εναγόμενο με την ένσταση της διαιρεμένης δίκης (*exceptio litis dividuae*)⁸⁰.

Με τη διαδικασία *Per formulam* λοιπόν ο Πραίτορας που ασκούσε δικαιοδοτικά καθήκοντα λάμβανε μέτρα για την προστασία καταστάσεων που έκρινε ότι έχριζαν προστασίας και τα οποία δεν προστατεύονταν από το *ius civile*. Επιπλέον, με τη διαδικασία της *per formulam* ελαχιστοποιήθηκαν τα κρούσματα να χαθεί μία δίκη εξ αιτίας μικρών τυπικών σφαλμάτων⁸¹ (λόγω της μεγάλης προσκόλλησης που επικρατούσε παλαιότερα στην εφαρμογή κάθε λεπτομέρειας στη διαδικασία απονομής της δικαιοσύνης). Σημειώνεται ότι, η αρχή της καλής πίστης λειτούργησε αποφασιστικά μέσω των χορηγούμενων αγωγών προκειμένου να εξεταστεί η ουσία μίας υπόθεσης.

Από τα παραπάνω προκύπτει ότι οι Πραίτορες συνέβαλαν στην αναγνώριση νέων δικαιωμάτων, τα οποία δεν περιλαμβάνονταν στις προϋπάρχουσες *leges*, καθώς παρείχαν ένδικη προστασία σε περιπτώσεις που δεν προβλέπονταν από το *ius civile*. Αξίζει να σημειωθεί ότι κατά την περιγραφή του Παπινιανού η παρέμβαση του Πραίτορα περιλάμβανε το να βοηθάει, να συμπληρώνει και να διορθώνει το *ius civile* και πραγματοποιείτο κυρίως με την επαγγελία νέων αγωγών, τις οποίες είτε προέβλεπε το αρχικό Ήδικτο τους είτε δημιουργούσαν ένα νέο Ήδικτο (*repentinum*), που εκδιδόταν για την περίπτωση⁸². Η αποτελεσματικότητα της *formula* για την επίλυση των διαφορών επιβεβαιώνεται και από εύρημα χάλκινων επιγραφών (*Tabula Contrebiensis*, 87 π.Χ.) στην περιοχή Μποτορρίτα της Ισπανίας την δεκαετία του 1970, με *formula*, η οποία είχε προετοιμαστεί από Ρωμαίο Διοικητή κατόπιν προσφυγής σε αυτόν δύο τοπικών κοινοτήτων, που ζητούσαν την παραπομπή τους σε διαιτησία για την επίλυση διαφοράς σχετικής με τα ύδατα⁸³.

Τέλος, επισημαίνεται ότι στη διαδικασία της *per formulam* υπήρχαν εξαιρετικές περιπτώσεις (π.χ. σε διαφορές μεταξύ εξουσιαστή και υπεξουσίου) όπου ο Πραίτορας

⁸⁰ Γκόφας, ό.π., σελ. 789.

⁸¹ Mousourakis, ό.π., σελ. 66

⁸² Γκόφας, ό.π., σελ. 82.

⁸³ <https://el.wikipedia.org/wiki/Πλάκες> της Μποτορρίτα.

είχε το δικαίωμα να κρατήσει μία υπόθεση και να τη δικάσει ο ίδιος (*extraordinaria cognitio*). Στις εν λόγω περιπτώσεις ο Πραίτορας μπορούσε να μην απαγγείλει χρηματική καταδίκη αλλά να επιδικάσει το αντικείμενο της διαφοράς, και η απόφαση του (*decretum*) εκτελείτο απευθείας⁸⁴.

Α.2.1. Η εκτέλεση στη διαδικασία *per formulam*

Στη διαδικασία των *legis actiones* η εκτέλεση των αποφάσεων από προσωπικές αγωγές, γινόταν με σωματικό εξαναγκασμό του οφειλέτη (*manus iniectio iudicati*). Ο τρόπος αυτός εκτέλεσης, μέσω του σωματικού εξαναγκασμού του οφειλέτη, κατά τη διαδικασία *per formulam*, αν και δεν σταμάτησε να τηρείται τελείως, αδράνησε μπροστά στην εκτέλεση πάνω στην παρουσία του οφειλέτη⁸⁵.

Ειδικότερα, ο εναγόμενος που είχε καταδικασθεί με απόφαση δικαστή ή ομολογήσει είχε προθεσμία τριάντα ημέρες, για να εκτελέσει εκούσια τη σχετική απόφαση και αργότερα με διάταξη του Πραίτορα 60 ημέρες⁸⁶. Αν δεν το έκανε, τότε ασκείτο εναντίον του οφειλέτη που καταδικάσθηκε στην προηγούμενη δίκη, ή που ομολόγησε κατά το στάδιο *in iure* η *actio iudicati*. Η εν λόγω αγωγή αντικατέστησε τη *manus iniectio*. Ειδικότερα, με την άσκηση της *actio iudicati* έπρεπε να ακολουθηθούν τα αρχικά διαδικαστικά στάδια οποιασδήποτε δίκης, αλλά τις περισσότερες φορές ο εναγόμενος (ο οποίος είχε ομολογήσει στην προηγούμενη δίκη, ή είχε καταδικασθεί στη δίκη εκείνη) δεν αμφισβητούσε την υποχρέωση του αλλά, αντίθετα, την ομολογούσε κατά το στάδιο *in iure*, εκτός αν είχε βάσιμο λόγο να προβάλει κάποια ένσταση κατά της εκτέλεσης, όπως π.χ. ακυρότητα της απόφασης, μεταγενέστερη εξόφληση του χρέους κ.λπ., και τούτο γιατί με την καταδίκη του εναγομένου στη δίκη επί της *actio iudicati* επέρχεται ο διπλασιασμός της οφειλής του τελευταίου λόγω ποινής. Περαιτέρω, ο εναγόμενος στη δίκη της *actio iudicati*, λόγω της πιθανότητας που υπήρχε να διπλασιασθεί η από την προηγούμενη καταδίκη οφειλή του, ήταν υποχρεωμένος να δώσει εγγύηση ότι θα εκτελέσει την απόφαση που θα εκδοθεί επί της νέας δίκης (*satisfactio iudicatum solvi*)⁸⁷.

⁸⁴ Πετρόπουλου, τόμος δεύτερος, ό.π., σελ. 1595.

⁸⁵ Γκόφας, ό.π., σελ. 790-791.

⁸⁶ Πετρόπουλου, τόμος δεύτερος, ό.π., σελ. 1591.

⁸⁷ Γκόφας, ό.π., σελ. 791.

Όταν εκδικαζόταν η αγωγή της *actio iudicati*⁸⁸, ή εφόσον ο εναγόμενος ομολογούσε κατά τη δίκη αυτή, ο τελευταίος καταδικαζόταν και ακολουθούσε το στάδιο της εκτέλεσης πάνω στο πρόσωπο του οφειλέτη ή στην περιουσία του⁸⁹. Η διαδικασία εκτέλεσης πάνω στο πρόσωπο του οφειλέτη γινόταν όπως και κατά τη διαδικασία των *legis actiones*. Ειδικότερα, ο Πράιτορας εξέδιδε σχετική διάταξη (*decretum*), με την οποία χορηγούσε στον ενάγοντα την εξουσία να οδηγήσει τον εναγόμενο στην ιδιωτική του φυλακή. Σημειώνεται ότι στην περίπτωση αυτή δεν μπορούσε να εφαρμοσθεί ο φόνος και η πώληση του οφειλέτη ως δούλου για να ικανοποιηθεί ο δανειστής. Σχετικά με την εκτέλεση στην περιουσία του οφειλέτη αυτή γινόταν είτε με πώληση της περιουσίας αυτής, η οποία αφορούσε κατά κανόνα ολόκληρη την περιουσία του καθ' ου η εκτέλεση οφειλέτη (*venditio bonorum*), είτε, υπό προϋποθέσεις, με εκούσια παραχώρηση της στους δανειστές. Σημειώνεται ότι η διαδικασία της *venditio bonorum* πρέπει να εισάχθηκε πριν από το 118 π.Χ. από τον Πράιτορα *Ptiblius Rutilius*, πιθανώς κατ' απομίμηση της διαδικασίας που ακολουθούσαν οι Ταμίες (*quaestores*) κατά των οφειλετών του *aerarium*, η οποία είχε ομοιότητες προς τη σύγχρονη πτωχευτική διαδικασία.

Αναλυτικά, στη διαδικασία της *venditio bonorum* ο Πράιτορας εξέδιδε διάταξη (*decretum*), κατόπιν αιτήσεως του επισπεύδοντα δανειστή, με την οποία εξουσιοδοτούσε τον δανειστή να εισέλθει στη νομή της περιουσίας του καθ' ου η εκτέλεση οφειλέτη (*missio in bona*), προκειμένου αυτή να διατηρηθεί και να αποτραπεί η εξαφάνιση των στοιχείων που την απαρτίζουν (*rei sen/andae causa*), τούτο δε όχι μόνο χάρι του επισπεύδοντα δανειστή, αλλά και χάρι όλων των άλλων δανειστών του οφειλέτη κατά του οποίου διεξαγόταν η εκτέλεση. Για τη διαχείριση της περιουσίας αυτής οριζόταν από τον Πράιτορα κηδεμόνας (*curator bonorum*). Παράλληλα, γινόταν δημόσια προκήρυξη (*proscriptio*), όπου οι υπόλοιποι δανειστές είχαν από εκείνη τη στιγμή προθεσμία τριάντα ημερών (δεκαπέντε μόνο αν ο οφειλέτης είχε πεθάνει) για να προβούν σε αναγγελία των απαιτήσεων τους, ενώ μετά την πάροδο της προθεσμίας των τριάντα ημερών από τη δημόσια προκήρυξη ο οφειλέτης γινόταν άτιμος (*infamis*).

Όσο εκκρεμούσε η παρέλευση της προθεσμίας ο Πράιτορας, εξέδιδε νέα διάταξη, με την οποία καλούσε τους δανειστές να εκλέξουν ανάμεσα τους ένα σύνδικο (*magister bonorum*), που, μέσα σε σύντομες προθεσμίες, έθετε σε πλειστηριασμό την περιουσία

⁸⁸ Mousourakis, ό.π. σελ. 73.

⁸⁹ Γκόφας, ό.π., σελ. 791.

του οφειλέτη ως σύνολο. Ο υπερθεματιστής (*bonorum emptor*), αποκτούσε μόνο βονιταρία κυριότητα και μόνο μετά την πάροδο του χρόνου χρησικτησίας γινόταν κύριος κατά το *ius civile* των αγορασθέντων. Στον υπερθεματιστή παρέχόταν παράγγελμα δρακτέας νομής (*interdictum possessorium*), για την ανάκτηση της νομής των ενσώματων περιουσιακών στοιχείων της περιουσίας που αγόρασε, καθώς και αγωγές, για την είσπραξη των απαιτήσεων του οφειλέτη κατά τρίτων.

Σημειώνεται ότι η πώληση της περιουσίας του οφειλέτη, δεν απάλλασσε μόνιμα τον τελευταίο αλλά μόνο για ένα έτος από την *venditio bonorum*. Στο διάστημα αυτό ο οφειλέτης μπορούσε να προβάλει το ευεργέτημα της πενίας (*beneficium competentiae*) ενώ με την παρέλευση αυτού ο οφειλέτης ευθυνόταν και πάλι απέναντι των πριν από την πώληση της περιουσίας του δανειστών του, οι οποίοι μπορούσαν να αρχίσουν εναντίον του νέα διαδικασία πώλησης της περιουσίας του, αν είχε στο μεταξύ αποκτήσει νέα περιουσιακά στοιχεία, για να ικανοποιηθούν για το υπολοιπούμενο μέρος των απαιτήσεων τους.

Σε περιπτώσεις που δεν μπορούσε να τύχει εφαρμογής η *venditio bonorum* (π.χ. για πρόσωπα από την τάξη των Συγκλητικών), αντί για την πώληση των περιουσιακών στοιχείων του οφειλέτη ως συνόλου, διοριζόταν από τον Πραίτορα ή από τον Διοικητή της επαρχίας κηδεμόνας, που προέβαινε στη διαδοχική πώληση συγκεκριμένων περιουσιακών στοιχείων, ως την πλήρη ικανοποίηση των δανειστών. Η διαδικασία αυτή (*bonorum distraction*) πιθανόν λόγω και του «κοινού» στο οποίο απευθυνόταν δεν επέφερε ατιμία.

Α.3. Μέσα δικαστικής προστασίας

Στη ρωμαϊκή πολιτική δικονομία το βασικότερο μέσο δικαστικής προστασίας ήταν η αγωγή (*actio*). Η αγωγή υπήρχε τόσο κατά την αρχαϊκή δικονομία των *legis actiones*, όσο και κατά την κλασική δικονομία της *formula*, ενώ κατά την μετακλασική περίοδο, δεν υπήρχε στη διαδικασία της *extraordinaria cognitio* μέσο δικαστικής προστασίας ονομαζόμενο *actio*. Ο όρος *actio* έχει δύο έννοιες: Η πρώτη είναι η ουσιαστική έννοια του όρου, δηλαδή σημαίνει μια αξίωση που μπορεί να προστατευθεί δικαστικά. Η δεύτερη έννοια είναι η δικονομική, που σημαίνει το μέσο δικαστικής προστασίας που παρέχεται για να επιδιωχθεί η πραγμάτωση του περιεχομένου ενός δικαιώματος. Τη Ρωμαϊκή εποχή με τον όρο *actio* οι Ρωμαίοι εννοούσαν τη δικονομική έννοια, καθώς την εποχή εκείνη δεν γινόταν διαχωρισμός της έννοιας του δικαιώματος από τη

δικαστική του προστασία. Ο όρος *actio* προέρχεται από το ρήμα *agere*, που την ρωμαϊκή εποχή δήλωνε αυτόν που κινούσε τον δικαστικό αγώνα, τόσο στο στάδιο *in iure*, όσο και στο στάδιο *in iudicio*. Σημειώνεται ότι στη διαδικασία *per formulam* η *actio* και η *formula* δεν συμπίπτουν. Συγκεκριμένα, ο Πράιτορας στο Διαρκές του Έδικτο (*edictum perpetuum*) «πρότεινε αγωγές» και η *formula* ήταν η οδηγία που έδινε ο Πράιτορας στον δικαστή. Από την άλλη πλευρά με την *actio* φαίνεται ο δικαστικός αγώνας από την μεριά του διαδίκου και, ειδικότερα, του ενάγοντα⁹⁰.

Οι Πράιτορες είχαν δημιουργήσει τύπους αγωγών για διάφορες έννομες σχέσεις (π.χ. παρακαταθήκη, χρησιδάνειο κλπ), ενώ για τις περιπτώσεις που δεν υπήρχε η σχετική αγωγή μπορούσαν να χρησιμοποιήσουν μία άλλη αγωγή είτε πλασματικά (*actiones ficticiae* πλασματική αγωγή) είτε πλαγιαστικά (*actiones utilis* πλαγιαστική αγωγή). Για να το διενεργήσει αυτό ο Πράιτορας μπορούσε να προσθέτει λέξεις, να αφαιρεί ή/και να τροποποιεί μία αγωγή.

Οι αγωγές διακρίνονται κατά πολλούς τρόπους. Μία από αυτές είναι η διάκριση μεταξύ πραγματικών αγωγών (*actiones in rem*) και προσωπικών (*actiones in personam*)⁹¹. Στην *Actio in rem* η αγωγή απαιτήση ήταν ένα ενσώματο πράγμα, που ο εναγόμενος είτε προσπαθούσε να υπερασπιστεί απέναντι στον ενάγοντα, είτε το εγκατέλειπε σε αυτόν. Στην *Actio in personam*, αντίθετα, η αγωγή στρεφόταν κατά του εναγομένου προκειμένου να τον εξαναγκάσει να δώσει, να πράξει ή να παράσχει κάτι. Μία άλλη διάκριση των αγωγών ήταν αυτή σε *actiones civiles* και *actiones honorariae*, εκ των οποίων οι πρώτες βασίζονται σε διάταξη του *ius civile*, ενώ οι δεύτερες διαμορφώθηκαν από το πραιτορικό δίκαιο. Περαιτέρω, διάκριση υπήρχε στις αγωγές ανάλογα με τη χρονική προθεσμία μέσα στην οποία μπορούσαν να ασκηθούν. Συγκεκριμένα υπήρχαν οι πρόσκαιρες (*actiones temporales*) και οι διαρκείς ή διηνεκείς (*actiones perpetuae*). Οι πρόσκαιρες αγωγές μπορούσαν να ασκηθούν μόνο μέσα σε ορισμένη χρονική προθεσμία, οι οποίες όμως με τη διαδικασία της *formula* μπορούσαν να μετατραπούν σε διαρκείς. Χαρακτηριστικό παράδειγμα πρόσκαιρης αγωγής ήταν η αγορανομική ενώ διαρκείς οι πραιτορικές που έπρεπε να ασκηθούν σε προθεσμία ενός έτους (*actiones annales*).

⁹⁰ Γκόφας, ό.π., σελ. 795.

⁹¹ Καλλιγά Π, Σύστημα Ρωμαϊκού Δικαίου, τόμος α΄ τρίτη έκδοση, βιβλιοπωλείον Α. Κορομηλά, σελ. 333-334, 340 και 344.

Σημαντική θέση στις *Actiones* έχουν οι αγωγές που διαμορφώνονταν από έναν Πράιτορα κατά το υπόδειγμα (*ad exemplum*) άλλων αγωγών, των οποίων η *formula* περιλαμβανόταν στο Ήδικο και για τις οποίες γίνεται αναλυτική αναφορά παρακάτω⁹². Περαιτέρω, υπήρχαν οι αγωγές *in factum* στις οποίες ο Πράιτορας αν και δεν υπήρχε στο Ήδικο καταχωρισμένη *formula* που να καλύπτει το θέμα, χορηγούσε στον ενάγοντα αγωγή αν έκρινε ότι έπρεπε να του παράσχει δικαστική προστασία⁹³. Με αυτόν τον τρόπο ο Πράιτορας δημιουργούσε νέα *formula*, η οποία ήταν προσαρμοσμένη στα πραγματικά περιστατικά της συγκεκριμένης περίπτωσης. Μια σημαντική αγωγή η οποία δημιουργήθηκε από τους Πράιτορες ήταν η *actio iniuriarum aestimatoria*, για τις σωματικές προσβολές, στις προσβολές της τιμής, όπου το ποσό της αποζημίωσης δεν καθοριζόταν από τον Πράιτορα αλλά από τον δικαστή⁹⁴. Περαιτέρω, οι Πράιτορες δημιούργησαν μία νέα μορφή κυριότητας, την πραιτορική ή βονιταρία κυριότητα (σε περίπτωση μεταβίβασης πράγματος που ανήκει στην κατηγορία των *res mancipi*⁹⁵ που μεταβιβάστηκε με παράδοση), στην οποία παρέχεται επαρκής δικαστική προστασία⁹⁶.

Πέραν των αγωγών υπήρχαν οι ενστάσεις (*exceptiones*), οι οποίες δημιουργήθηκαν για πρώτη φορά στη διαδικασία της *formula* και πήραν τη μορφή εξαίρεσης την οποία ο Πράιτορας χορηγούσε υπέρ του εναγομένου και η οποία ενσωματωνόταν στη *formula*, όπως έχουμε αναλύσει παραπάνω. Αντίβαρο των ενστάσεων ήταν οι αντενστάσεις τις οποίες μπορούσε να προτείνει ο ενάγοντας για να αποκρούσει ένσταση του εναγομένου. Την αντένσταση (*replicatio*) την ενσωμάτωνε και αυτή ο Πράιτορας στη *formula*, ενώ ο εναγόμενος είχε το δικαίωμα επαντένστασης (*duplicatio*), προκειμένου να αποκρούσει την αντένσταση του ενάγοντα⁹⁷.

Αντίστοιχα με την ένσταση και την *praescriptio* ο Πράιτορας ενσωμάτωνε στη *formula* στην αρχή αυτής πριν από το αιτητικό με τις λέξεις *ea res agatur*. Οι ρήτρες (*praescriptiones*) τίθεντο τόσο υπέρ του ενάγοντα (*pro actore*), όσο και υπέρ του

⁹² Γκόφας, ό.π., σελ. 796.

⁹³ Νάκος, ό.π., σελ. 266.

⁹⁴ Χέλμη, Ανδρέα, *Nomen*. Συμβολή στη μελέτη του ανθρωπωνυμίου στο ρωμαϊκό δίκαιο, εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα – Κομοτηνή 1997, σελ. 159.

⁹⁵ *Res mancipi* ήταν τα Ιταλικά ακίνητα, αγροτικά και αστικά, οι αγροτικές δουλείες επί των αγροτικών ακινήτων, οι δούλοι και ορισμένα ζώα (π.χ. τα βόδια, τα άλογα) Δημοπούλου – Πηλιούνη, Αθήνα, Σημειώσεις Ρωμαϊκού Δικαίου Δίκαιο των πραγμάτων, Αθήνα, 2003, σελ. 9.

⁹⁶ Δημοπούλου – Πηλιούνη, Αθήνα, Σημειώσεις Ρωμαϊκού Δικαίου Δίκαιο των πραγμάτων, Αθήνα, 2003, σελ. 49.

⁹⁷ Γκόφας, ό.π., σελ. 799.

εναγομένου (pro reo)⁹⁸. Η καταγραφή ρήτηρας υπέρ του ενάγοντα γινόταν προκειμένου να μειωθεί η έκταση του αποσβεστικού αποτελέσματος που επέρχετο με την κατάρξη της δίκης, για να περιορισθεί μόνο στο σημείο εκείνο της αξίωσης που αποτελεί πραγματικά το αντικείμενο του δικαστικού αγώνα, όπως στις απαιτητές δόσεις μιας οφειλής σε χρήμα που έχει συμφωνηθεί καταβλητέα σε δόσεις.

Α.4. Ειδικά πραιτορικά ένδικα βοηθήματα

Ο Πραίτορας όταν θεωρούσε ότι μία υπόθεση έπρεπε να τύχει έννομης προστασίας, επενέβαινε για να τις ρυθμίσει με βάση την εξουσία (imperium) που είχε. Ειδικότερα, τα ένδικα βοηθήματα που χρησιμοποιήθηκαν από τον Πραίτορα για τον λόγο αυτό διακρίνονται σε τέσσερις κατηγορίες: τις πραιτορικές επερωτήσεις, τις παραπομπές στη νομή, τις αποκαταστάσεις στο ακέραιο και τα παραγγέλματα.

Με τις Πραιτορικές επερωτήσεις (stipulationes praetoriae), ο Πραίτορας υποχρέωνε τον ένα (ή όλους), από τους διαδίκους, να αναλάβει απέναντι στον άλλο, τον οποίο ο Πραίτορας έκρινε ότι είχε ανάγκη έννομης προστασίας, κάποια υποχρέωση με επερώτηση. Οι υποχρεώσεις που αναλαμβάνονταν με επερώτηση, σύμφωνα με τα ανωτέρω, σκοπό είχαν είτε στο να εξασφαλισθεί η πρόοδος της δίκης, είτε να εξασφαλισθεί ότι η απόφαση που θα εκδοθεί θα εκτελεσθεί από τους διαδίκους, είτε, τέλος, σε περίπτωση που δεν συνδεόταν με δικαστικό αγώνα, με την παροχή επερώτησης θεμελιωνόταν υπέρ κάποιου προσώπου αγωγή που το πρόσωπο αυτό δεν θα είχε χωρίς την επερώτηση αυτή. Ως εκ τούτου οι πραιτορικές επερωτήσεις διακρίνονται σε δικαστικές, που παρέχονται στο πλαίσιο δικαστικού αγώνα και αποβλέπουν στην εξασφάλιση της προόδου του αγώνα αυτού, σε εγγυητικές, με τις οποίες θεμελιώνεται αγωγή υπέρ ενός προσώπου το οποίο δεν θα την είχε χωρίς αυτές, και σε κοινές που αποβλέπουν και στους δύο αυτούς στόχους.

Περαιτέρω, με τις παραπομπές στη νομή (missions in possessionem), ο Πραίτορας χορηγούσε σε εκείνον υπέρ του οποίου η παραπομπή αυτή παρεχόταν, την άδεια να λάβει προσωρινά στη νομή ή στην κατοχή του ορισμένο περιουσιακό στοιχείο ή και το σύνολο της περιουσίας τρίτου, με το δικαίωμα της διαχείρισης, σε μερικές όμως περιπτώσεις και της διάθεσής του⁹⁹.

⁹⁸ Νάκος, ό.π., σελ. 268.

⁹⁹ Γκόφας, ό.π., σελ. 799-801.

Όσον αφορά τις αποκαταστάσεις στο ακέραιο (*restitutiones in integrum*), αυτές τις παρείχε ο Πραίτορας σε ορισμένες περιπτώσεις, οι οποίες προβλέπονταν στο Ήδικτο. Ειδικότερα, ο Πραίτορας παρείχε το ένδικο βοήθημα της αποκατάστασης στο ακέραιο αν, ύστερα από έλεγχο της υπόθεσης κατ' ουσία (*causa cognita*), κατέληγε στο συμπέρασμα ότι το πρόσωπο που του τη ζητούσε είχε υποστεί από την αυστηρή εφαρμογή κανόνα δικαίου βλάβη, κρινόμενη ως αντίθετη προς την επιείκεια. Με την αποκατάσταση στο ακέραιο αν και τα αποτελέσματα της δικαιοπραξίας έπαυαν να υπάρχουν παρόλα αυτά η δικαιοπραξία παρέμενε ισχυρή κατά το *ius civile*. Η αποκατάσταση στο ακέραιο εμφανιζόταν και στο πλαίσιο δικαστικού αγώνα, το αποτέλεσμα της οποίας ήταν ότι οι διάδικοι επανέρχονταν στη θέση που βρίσκονταν πριν από την κήρυξη της δίκης (*litis contestatio*)¹⁰⁰.

Σχετικά με τα Παραγγέλματα (*interdicta*) αυτά ήταν οι διατάξεις (*decreta*) τις οποίες εξέδιδε ο Πραίτορας (ή ο Διοικητής της Επαρχίας), μετά από επισκόπηση μίας υπόθεσης σύμφωνα με τη formula που περιείχε το Ήδικτο, και με τις οποίες είτε απαγόρευε τη διενέργεια μιας πράξης, είτε, αντίθετα, διέταζε να διενεργηθεί μια πράξη, ιδίως δε να αποδοθεί ή να επιδειχθεί ένα πρόσωπο ή ένα πράγμα¹⁰¹. Τα παραγγέλματα αποσκοπούσαν στην προστασία άλλοτε του δημοσίου συμφέροντος και άλλοτε του ιδιωτικού (π.χ. προστασία της νομής¹⁰², συμφέροντος που είχε ιερό ή θρησκευτικό χαρακτήρα το *interdictum ne quid in loco sacro fiat*, και ιδιωτικού συμφέροντος το *interdictum de arboribus caedendis*). Σημειώνεται ότι τα παραγγέλματα χωρίζονταν σε διάφορες κατηγορίες π.χ. σε απαγορευτικά (*prohibitoria*), ανακτητικά (*restitutoria*) και αφορώντα επίδειξη (*exhibitoria*), καθώς και σε απλά (*simplicia*) και διπλά (*duplicia*). Διπλά ήταν τα απαγορευτικά παραγγέλματα *uti possidetis* και *utrubi*, που ανήκαν και τα δύο στα διατηρητικά της νομής παραγγέλματα, με τα οποία έκαστος από τους διαδίκους είχε θέση τόσο ενάγοντα όσο και εναγόμενου.

Στην πράξη ο Πραίτορας για να εκδώσει το παράγγελμά έπρεπε ο ενδιαφερόμενος να καταθέσει σχετική αίτηση. Στη συνέχεια ο Πραίτορας εξέταζε την υπόθεση κατ' ουσία και εφόσον το έκρινε σκόπιμο εξέδιδε το παράγγελμα του, με το οποίο απαγόρευε την πράξη (*veto*), ή διέταζε την απόδοση (*restituas*) ή την επίδειξη του πράγματος ή του

¹⁰⁰ Γκόφας, ό.π., σελ. 801.

¹⁰¹ Πετρόπουλου, τόμος δεύτερος, ό.π., σελ. 1600-1601.

¹⁰² Δημοπούλου – Πηλιούνη, Αθηνά, Σημειώσεις Ρωμαϊκού Δικαίου Δίκαιο των πραγμάτων, Αθήνα, 2003, σελ. 56.

προσώπου (*exhibeas*). Σε περίπτωση που αυτός κατά του οποίου είχε εκδοθεί το παράγγελμα συμμορφωνόταν, δεν επακολουθούσε άλλη ενέργεια. Στην περίπτωση όμως που δεν συμμορφωνόταν, επακολουθούσε κανονική δίκη, που λάμβανε τις εξής δύο μορφές: *per sponsionem* και *per formulam arbitriam*. Για να αρχίσουν και οι δύο διαδικασίες έπρεπε να επιδοθεί κλήση από εκείνον που είχε ζητήσει την έκδοση του παραγγέλματος σε εκείνον εναντίον του οποίου απευθυνόταν, με την οποία τον καλούσε να εμφανισθεί στον Πραίτορα *in iure*.

Αναλυτικά για τη διαδικασία *per sponsionem* έπρεπε εκείνος που είχε υποβάλει τη σχετική αίτηση για έκδοση του παραγγέλματος να ζητήσει ενώπιον του Πραίτορα από τον αντίδικο να του υποσχεθεί με *sponsio* ότι θα του καταβάλει ένα χρηματικό ποσό σε περίπτωση που κατά τη δίκη κρινόταν ότι παράνομα δεν συμμορφώθηκε προς το *interdictum* που είχε εκδοθεί. Από την άλλη πλευρά εκείνος κατά του οποίου στρεφόταν η αίτηση για έκδοση *interdictum* ζητούσε, να υποχρεωθεί εκείνος που είχε υποβάλει την αίτηση να υποσχεθεί με *restipulatio* ίσο ποσό, αν αποδειχθεί ότι νόμιμα δεν συμμορφώθηκε προς το *interdictum* που είχε εκδοθεί. Σημειώνεται ότι οι ποινές αυτές που υπόσχονταν αμοιβαία στα μέρη, ανέρχονταν σε σημαντικά ποσά, τα οποία καταβάλλονταν πραγματικά από όποιον έχανε τη δίκη.

Στα διπλά απαγορευτικά παραγγέλματα καθένας από τους διαδίκους αναλάμβανε απέναντι στον αντίδικο του υποχρέωση τόσο με *sponsio*, όσο και με *restipulatio*. Ως εκ τούτου, στην περίπτωση αυτή, οι επερωτήσεις τελικά ήταν τέσσερις, δύο για κάθε διάδικο. Στη δίκη επί των επερωτήσεων κρινόταν επιπλέον, ως πρόκριμα, εάν όντως το παράγγελμα που είχε εκδώσει ο Πραίτορας ήταν σύμφωνο με το νόμο.

Αναφορικά με τα απαγορευτικά παραγγέλματα, μια ειδική αγωγή, το *iudicium secutorium* ή *cascellianum* σκοπό είχε να εξαναγκασθεί ο διάδικος κατά του οποίου στρεφόταν η αίτηση έκδοσης παραγγέλματος και ο οποίος είχε χάσει τη δίκη περί των *sponsiones*, να συμμορφωθεί προς το περιεχόμενο του παραγγέλματος. Όσον αφορά τα ανακτητικά και τα αφορώντα επίδειξη παραγγέλματα, αυτά σκοπό είχαν τη συμμόρφωση του αντιδίκου. Ειδικότερα, αυτά τα παραγγέλματα απέβλεπαν στον εξαναγκασμό του διαδίκου κατά του οποίου στρεφόταν η αίτηση έκδοσης παραγγέλματος και ο οποίος είχε χάσει τη δίκη περί των *sponsiones* να συμμορφωθεί προς το περιεχόμενο του *interdictum* που επιδίωκε άλλη αγωγή, το *iudicium de re*

restituenda vel exhibenda. Σημειώνεται ότι η διαδικασία per sponsionem ήταν η μόνη που εφαρμοζόταν επί των απαγορευτικών παραγγελμάτων, απλών ή διπλών.

Στη Διαδικασία per formulam arbitriam σημειώνεται ότι για τα ανακτητικά και τα αφορώντα επίδειξη παραγγέλματα, ο διάδικος κατά του οποίου εστρέφονταν είχε ως το τέλος της διαδικασίας in iure την ευχέρεια να ζητήσει το διορισμό διαιτητή. Στην περίπτωση αυτή, αν ο αιτών διάδικος δεν κέρδιζε τη δίκη, ο διαιτητής του ζητούσε να αποδώσει ή να επιδείξει το πρόσωπο ή το πράγμα και, αν τότε συμμορφωνόταν, δεν επερχόταν καμιά περιουσιακή ζημία. Για το λόγο αυτό, η διαδικασία αυτή ονομαζόταν χωρίς ποινή ή χωρίς κίνδυνο, καθώς σε περίπτωση που συμμορφωνόταν ο ηττημένος διάδικος δεν επερχόταν περιουσιακή μεταβολή, αλλά σε περίπτωση που δεν συμμορφωνόταν, καταδικαζόταν στην αξία του πράγματος.

Σημειώνεται ότι επί των ανακτητικών και των αφορώντων επίδειξη παραγγελμάτων μπορούσε να εφαρμοσθεί τόσο η διαδικασία per sponsionem, όσο και η διαδικασία per formulam arbitriam¹⁰³.

Ε. Παυλιανή και πουβλικιανή αγωγή

Όπως είναι ευρέως γνωστό το ρωμαϊκό δίκαιο αποτελεί εν γένει τη βάση του σύγχρονου ελληνικού δικαίου¹⁰⁴. Όσον αφορά τους Πραίτορες αυτοί συνέβαλλαν στη διάπλαση και βελτίωση του ρωμαϊκού δικαίου και της απονομής της δικαιοσύνης, καθώς, όπως αναλύεται παραπάνω, δημιουργήθηκαν – αναγνωρίστηκαν από αυτούς νέα δικαιώματα ιδιωτικού δικαίου (ius praetorium) και μέσα έννομης προστασίας, που χρησιμοποιούνται έως σήμερα.

Μία από αυτές τις αγωγές που δημιουργήθηκε από Πραίτορα είναι και η παυλιανή αγωγή (actio pauliana). Συγκεκριμένα, οι διατάξεις των ΑΚ 939 επ., οι οποίες ρυθμίζουν τα θέματα της προστασίας των δανειστών από δόλιες και επιβλαβείς απαλλοτριώσεις του οφειλέτη, προέρχονται ιστορικά από το ρωμαϊκό δίκαιο, όπως είχε αποκρυσταλλωθεί στην Ιουστινιάνειο νομοθεσία (D 42.8 και C. 7.75) και όπως εφαρμοζόταν πριν από την εισαγωγή του Αστικού Κώδικα στην Ελλάδα ως δίκαιο της «παυλιανής αγωγής». Καταστρώθηκαν δε στον ΑΚ, αντίθετα προς τη γενική γραμμή του λοιπού ενοχικού δικαίου, όχι με βάση γερμανικά πρότυπα, αλλά τη γαλλική και

¹⁰³ Γκόφας, ό.π., σελ. 803-804.

¹⁰⁴ Δημοπούλου, Αθηνά, Εισαγωγή στο Ρωμαϊκό Δίκαιο, <https://slideplayer.gr/slide/12003290/>.

ιταλική θεωρία και πράξη, που χρησιμοποιήθηκαν για τη βελτίωση του προϊσχύσαντος ρωμαϊκού δικαίου¹⁰⁵.

Ειδικότερα, κατά το ρωμαϊκό δίκαιο παυλιανή αγωγή ονομαζόταν η αγωγή επί καταδολίευσης των δανειστών, με την οποία είχε παραχωρηθεί από τον Πραίτορα στους δανειστές το δικαίωμα να προσβάλουν τις πράξεις του οφειλέτη τους, αν αυτός, με δόλια μέσα, μείωνε την περιουσία του για να μην επιστρέψει τα χρήματα που είχε δανειστεί¹⁰⁶. Η παυλιανή αγωγή πήρε αυτή την ονομασία από τον εισηγητή της νομοθεσίας, τον Πραίτορα Παύλο¹⁰⁷, καθώς εάν σε μία υπόθεση ο Πραίτορας εξέδιδε μία νέα αγωγή αυτή λάμβανε το όνομά του.

Η αγωγή διάρρηξης «παυλιανή αγωγή», η οποία σήμερα ρυθμίζεται στις διατάξεις του Αστικού Κώδικα, άρθρα 939-946, σκοπό έχει να προστατεύσει τους δανειστές έναντι οφειλετών που προσπαθούν να ματαιώσουν την αναγκαστική ικανοποίηση των δανειστών τους, προχωρώντας σε απαλλοτριώσεις περιουσιακών στοιχείων τους σε τρίτους. Η εν λόγω αγωγή συμπληρώνει το πλέγμα των διατάξεων του ουσιαστικού και δικονομικού αστικού δικαίου που σκοπούν στην προστασία των συμφερόντων των δανειστών κακόβουλων ή αμελών οφειλετών, και εμφανίζεται σαν μία «εκ των υστέρων θεραπεία». *«Η αγωγή διάρρηξης αποκαθιστά την υπεγγυότητα του απαλλοτριωθέντος περιουσιακού στοιχείου έναντι απαιτήσεων των δανειστών που λόγω της απαλλοτρίωσης κινδυνεύουν να μην ικανοποιηθούν»¹⁰⁸*. Ο δανειστής του οφειλέτη μπορεί να ασκήσει το δικαίωμα διάρρηξης με αγωγή, με ένσταση ή κύρια παρέμβαση, ο δανειστής του οφειλέτη στο πρόσωπο του οποίου πληρούνται οι προϋποθέσεις γέννησης του δικαιώματος και οι δανειστές του δανειστή πλαγιαστικά.

Επομένως, οι δανειστές δικαιούνται να απαιτήσουν τη διάρρηξη κάθε απαλλοτρίωσης που έγινε από τον οφειλέτη προς βλάβη τους, εφόσον η υπόλοιπη περιουσία δεν αρκεί για την ικανοποίησή τους, όπως προβλέπεται στη διάταξη του άρθρου 939 του Αστικού Κώδικα. Με τη διάρρηξη δε ο τρίτος έχει την υποχρέωση να αποκαταστήσει τα πράγματα στην κατάσταση που ήταν, και η διάρρηξη ενεργεί μόνο υπέρ των δανειστών

¹⁰⁵ Γεωργιάδης Α. – Σταθόπουλος Μ., ΕρμΑΚ, σελ. 847.

¹⁰⁶ Πετρόπουλου, τόμος πρώτος, ό.π., σελ. 1066.

¹⁰⁷ Στα χρόνια του πραιτορα Αιμιλίου Παύλου, το 563, και κατ' άλλους στα χρόνια του Παύλου Βιργίνιου, το 560.

¹⁰⁸ Γεωργιάδης, Απόστολος, ΣυντΕρμΑΚ, Αθήνα, εκδόσεις Σάκκουλα, 2010, σελ. 1917.

που πρόσβαλαν την απαλλοτρίωση, όπως ορίζεται στο άρθρο 943 του Αστικού Κώδικα.

Περαιτέρω, μία άλλη αγωγή, η οποία δημιουργήθηκε από τους Πραίτορες και έχει διατηρηθεί εν ισχύ έως σήμερα είναι η Πουβλικιανή αγωγή. Ειδικότερα, από τις *actiones utiles*, για τις οποίες έγινε αναφορά παραπάνω, ιδιαίτερη σημασία είχαν οι *actiones ficticiae*, στις οποίες ο Πραίτορας, προκείμενου να χορηγήσει αγωγή στον ενάγοντα, θεωρούσε κατά πλάσμα ότι υπήρχαν τα πραγματικά περιστατικά που ήταν κατά το *ius civile* αναγκαία για την έγερση μιας αγωγής, παρόλο που τα περιστατικά αυτά δεν υπήρχαν στην πραγματικότητα.

Ειδικότερα, η Πουβλικιανή αγωγή, η οποία κατάγεται ιστορικά από την *actio publiciana*, στηριζόταν στο πλάσμα ότι είχε ήδη συμπληρωθεί ο χρόνος χρησικτησίας του ενάγοντα, ενώ στην πραγματικότητα ο χρόνος αυτός δεν είχε ακόμα συμπληρωθεί. Οι νομείς που είχαν τη δυνατότητα να προστατεύσουν το δικαίωμά τους ήταν δύο, και συγκεκριμένα «Όσοι απέκτησαν με παράδοση (*traditio*) πραιτορική («βονιταρία») κυριότητα επί *res mancipi* και δεν είχαν προλάβει να συμπληρώσουν τον χρόνο χρησικτησίας πριν από την αποβολή τους από τη νομή. Όσοι απέκτησαν με καλή πίστη και νόμιμο τίτλο από μη κύριο πράγμα δεκτικό χρησικτησίας και δεν είχαν προλάβει να συμπληρώσουν τον χρόνο χρησικτησίας επ' αυτού¹⁰⁹». Στο προΐσχύσαν δίκαιο η αγωγή παρείχετο και για τα κινητά, αλλά ο ΑΚ την περιόρισε μόνο στα ακίνητα. Η δικαιολογία είναι ότι σήμερα ο νομέας κινητού προστατεύεται επαρκώς με τον θεσμό της καλόπιστης κτήσης (ΑΚ 1036 επ.) και με τα τεκμήρια της κυριότητας (ΑΚ 1110-1111)¹¹⁰. Η εν λόγω αγωγή πήρε το όνομά της από τον Πραίτορα Publicius το 67 π.Χ., ο οποίος την εισήγαγε.

Με την αγωγή αυτή προστατευόταν ο νομέας που νεμόταν με τα προσόντα της χρησικτησίας και έχασε τη νομή του από τρίτο, η νομή του οποίου δεν στηριζόταν στις ίδιες προϋποθέσεις. Η *actio publiciana* βασίζεται στο πλάσμα δικαίου ότι έχει συμπληρωθεί ο χρόνος χρησικτησίας του ενάγοντος, ενώ στην πραγματικότητα ο χρόνος αυτός δεν έχει συμπληρωθεί. Η εν λόγω αγωγή αποβλέπει στο να ανακτηθεί η νομή ώστε να δοθεί η δυνατότητα να συμπληρωθεί ο νόμιμος χρόνος χρησικτησίας από

¹⁰⁹ Δημοπούλου – Πηλιούνη, Αθηνά, Σημειώσεις Ρωμαϊκού Δικαίου Δίκαιο των πραγμάτων, Αθήνα, 2003, σελ. 55.

¹¹⁰ Γεωργιάδης, Απόστολος, Εμπράγματο Δίκαιο, Αθήνα- Θεσσαλονίκη, εκδόσεις Σάκκουλα, 2010, σελ. 800.

το νομέα. Δεν μπορεί όμως να αντισταχθεί κατά του κυρίου ή τρίτου που νέμεται με τα ίδια προσόντα. Η Πουβλικιανή αγωγή μπορούσε να εγερθεί και από τον ίδιο τον κύριο, αν αυτός ήθελε να αποφύγει τη δυσχερή απόδειξη (*probatio diabolica*) της διεκδικητικής αγωγής.

Η πουβλικιανή αγωγή ανταποκρίνεται στον θεσμό της χρησικτησίας. Ο νομοθέτης θεωρεί ότι πρέπει να προστατεύεται δικαστικά όχι μόνον αυτός που είναι κύριος του πράγματος αλλά και εκείνος που, ενώ έχει τα προσόντα της τακτικής χρησικτησίας (νομή, καλή πίστη, νόμιμο ή νομιζόμενο τίτλο), δεν πρόλαβε να αποκτήσει κυριότητα επί του πράγματος γιατί κάποιος άλλος τον απέβαλε. Εξαιτίας της φύσης αυτής της πουβλικιανής αγωγής δημιουργήθηκε από παλαιά ο προβληματισμός στους νομικούς αν ορθά κατατάσσεται η αγωγή αυτή στις εμπράγματα, αφού είναι απλώς προστατευτική της νομής χρησικτησίας (*possessio ad usucapionem*). Σ' αυτό αντιτάχθηκε ότι η πουβλικιανή αγωγή είναι αγωγή εμπράγματη, προστατευτική της κυριότητας. Η εν λόγω κυριότητα όμως δεν είναι αληθινή αλλά πλασματική, γιατί ο νεμόμενος με τα προσόντα της τακτικής χρησικτησίας λογίζεται ως κύριος, μολονότι δεν έχει συμπληρωθεί ακόμη ο χρόνος της χρησικτησίας¹¹¹.

Ο Αστικός Κώδικας διατηρεί την πουβλικιανή αγωγή, με την ίδια ονομασία και προϋποθέσεις με το Ρωμαϊκό Δίκαιο (άρθρο 1112). Ειδικότερα, «ο νομοθέτης αναγνωρίζοντας την πρακτική χρησιμότητα της πουβλικιανής αγωγής, διατήρησε τη δυνατότητα έγερσής της, έστω κι αν περιόρισε το αντικείμενό της αποκλειστικά στα ακίνητα πράγματα (ενώ η *actio publiciana* αφορούσε και στα κινητά). Η πουβλικιανή αγωγή παρέχεται ως έννομο βοήθημα στον νομέα με τα προσόντα της τακτικής χρησικτησίας, στην περίπτωση που ο τελευταίος δεν δύναται να αποδείξει την κυριότητά του επί του πράγματος. Έτσι, σε περίπτωση προσβολής του εμπράγματος δικαιώματός του επί του ακινήτου ο νομέας μπορεί να ασκήσει την αγωγή της ΑΚ 1112, εφόσον αποδείξει ότι απέκτησε τη νομή του ακινήτου με τα προσόντα της τακτικής χρησικτησίας και ότι αποβλήθηκε από αυτήν πριν την παρέλευση δεκαετίας λόγω καθολικής προσβολής ή παρεμποδίζεται μερικώς στην άσκησή της¹¹²». Η διάταξη λοιπόν του ΑΚ 1112 προϋποθέτει να έχει αποκτηθεί η νομή με τα προσόντα τακτικής χρησικτησίας, ενώ η

¹¹¹ Γεωργιάδης, Εμπράγματο Δίκαιο, ό.π., σελ. 800.

¹¹² Γεωργιάδης, ό.π., σελ. 276.

πουβλικιανή αγωγή δεν χορηγείται όταν πρόκειται για ακίνητα που είναι ανεπίδεκτα ή εξαιρούνται από τη χρησιμότητα (ΑΚ 1054-1055).

ΣΤ. Επίλογος

Αναντίρρητα η καινοτομία που επέφεραν οι Πράιτορες στο Ρωμαϊκό δίκαιο ήταν εξαιρετικά σημαντική, καθώς για τους Ρωμαίους ένα δικαίωμα αποκτούσε υπόσταση μόνο όταν μπορούσε να τύχει έννομης προστασίας. Η σύνταξη της formula δε από τον Πράιτορα ήταν και το στοιχείο συνεισφοράς αυτού στην εξελικτική διαμόρφωση του Δικαίου, ο οποίος ναι μεν δεν εξέδιδε νέο κανόνα δικαίου με τη μορφή νόμου, αλλά καθόριζε τις δικονομικές ενέργειες του δικαστή, έκανε δεκτές ή απέρριπτε τις προτεινόμενες αγωγές ή εφάρμοζε αναλογικά άλλες αγωγές σε παρόμοιες υποθέσεις. Επομένως, με τους Πράιτορες δημιουργήθηκε ένα ουσιαστικό ρωμαϊκό δίκαιο, ένα ζωντανό δίκαιο, που βοήθησε στη διαμόρφωση και εξέλιξη του *ius civile* μέσω της διαδικασίας απονομής της δικαιοσύνης ενώπιον του Πράιτορα, ο οποίος κατά την προδικασία αποφάσιζε περί της χορήγησης αγωγής ή μη, με μία νέα αγωγή ή ένσταση αναγνωριζόταν ένα νέο ουσιαστικό δικαίωμα, που πριν δεν υφίστατο.

Την περίοδο λοιπόν της *Res publica* ο κύριος κορμός του δικαίου αποτελείται από τις αποφάσεις απονομής ένδικης προστασίας που εκδίδουν οι Πράιτορες. Κατά τα τελευταία δε 150 χρόνια της δημοκρατίας του *ius gentium* το δίκαιο από αυστηρό και τυπικό τροποποιείται και γίνεται πιο προοδευτικό όπως αρμόζει σε κάθε πολιτισμένο λαό¹¹³. Αυτός ήταν και ο λόγος που ο Πράιτορας ονομάστηκε από τους Ρωμαίους η ζωντανή φωνή του δικαίου (*viva vox juris civilis*), καθώς συνέβαλε στην εξέλιξη του Ρωμαϊκού Δικαίου.

Όπως αναλύεται και ανωτέρω, οι Πράιτορες κατά την άσκηση της εξουσίας τους δημιουργούσαν νέο δίκαιο, ερμηνεύοντας, συμπληρώνοντας και διορθώνοντας κάθε φορά το *ius civile* ενώ εύρισκαν τρόπους προκειμένου να παρακάμπτουν την τυπικότητα και την αυστηρότητα του *ius civile*. Επισημαίνεται δε ότι για πρώτη φορά με τους Πράιτορες εισήχθη με τις formulae το δικονομικό σύστημα της αντιδικίας. Επιπλέον, από τη διαδικασία *per formulam* προήλθαν πολλά από τα έννομα δικαιώματα του αστικού δικαίου, τα οποία έως σήμερα αποτελούν τη βάση του δικαίου μας.

¹¹³ Δημάκη, Παν., Περίγραμμα του ρωμαϊκού δικαίου, Ανάπτυπο από την Επιστημονική Επετηρίδα της Παντείου Ανώτατης Σχολής Πολιτικών Επιστημών, Αθήνα, 1978, σελ. 67-68.

Συνεπώς, οι Πραίτορες συνέβαλαν στην εξέλιξη του ρωμαϊκού δικαίου και την καθιέρωσή του ως το δίκαιο υποδομής ολόκληρου του πολιτισμένου κόσμου, ιδιαίτερα στις χώρες που υπάγονταν στο πεδίο της κυριαρχικής πολιτικής εξουσίας της Ρώμης¹¹⁴.

Ως εκ τούτου, οι Πραίτορες πέραν όμως από τον ρόλο που επιτέλεσαν στο Ρωμαϊκό δίκαιο και από τους ιστορικούς θεωρούνται από τα σημαντικότερα αξιώματα του αρχαίου κόσμου, καθώς συνέβαλαν στην αναγνώριση των ανθρώπινων δικαιωμάτων με τα ένδικα μέσα προστασίας που εξέδιδαν. Το έργο δε που επιτέλεσαν οι Πραίτορες στην απονομή της δικαιοσύνης είναι πολύ σημαντικό ακόμα και σήμερα, καθώς ακόμα και αν οι διατάξεις που εξέδιδαν κατά βάση δεν έχουν ισχύ νόμου πλέον, είναι πολύ βασικό για την παρακολούθηση της πορείας της ανθρώπινης σκέψης και της εξέλιξης της δικαιοσύνης αλλά και για να υπενθυμίζει στους νομικούς του σήμερα ότι η δικαιοσύνη θα πρέπει να προσαρμόζεται στις ανάγκες της πρακτικής ζωής. Άλλωστε, όπως παρατηρεί, μεταξύ άλλων, η κα. Δημοπούλου «το ρωμαϊκό και βυζαντινορωμαϊκό δίκαιο αναδεικνύεται ως εγγενές μέρος της νομικής μας παράδοσης και ως γόνιμο έδαφος νομικού προβληματισμού, για την αιτιολόγηση και θεμελίωση αποφάσεων επί ζητημάτων που πολύ πριν από τους σύγχρονους δικαστές, είχαν απασχολήσει τους ρωμαίους νομικούς»¹¹⁵.

¹¹⁴ Νάκος, Γεώργιος, Ιστορία ελληνικού και ρωμαϊκού δικαίου, Θεσσαλονίκη, 1991, σελ. 270.

¹¹⁵ Δημοπούλου Α., Το ρωμαϊκό και βυζαντινορωμαϊκό δίκαιο στην νομολογία των τελευταίων χρόνων, σελ. 16.

Ζ. Βιβλιογραφία

Γεωργιάδης, Απόστολος, Εμπράγματο Δίκαιο, Αθήνα- Θεσσαλονίκη, εκδόσεις Σάκκουλα, 2010.

Γεωργιάδης, Απόστολος, ΣυντΕρμΑΚ, Αθήνα, εκδόσεις Σάκκουλα, 2010.

Γεωργιάδης Α. – Σταθόπουλος Μ., ΕρμΑΚ, Αθήνα, εκδόσεις Π. Σάκκουλα, 1982.

Γκόφας, Δημήτριος, Ιστορία και εισηγήσεις του ρωμαϊκού δικαίου, Αθήνα, εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, 2011.

Δημάκη, Παν., Περίγραμμα του ρωμαϊκού δικαίου, Ανάτυπο από την Επιστημονική Επετηρίδα της Παντείου Ανώτατης Σχολής Πολιτικών Επιστημών, Αθήνα, 1978.

Δημοπούλου – Πηλιούνη, Αθηνά, Λεσβίων Πολιτείας, Αθήνα, εκδόσεις Ευρασία, 2015.

Δημοπούλου – Πηλιούνη, Αθηνά, Σημειώσεις Ρωμαϊκού Δικαίου Δίκαιο των πραγμάτων, Αθήνα, 2003.

Δημοπούλου – Πηλιούνη, Αθηνά, Το ρωμαϊκό και βυζαντινορωμαϊκό δίκαιο στην νομολογία των τελευταίων χρόνων, <http://www.academia.edu/> Το ρωμαϊκό και βυζαντινορωμαϊκό δίκαιο στην νομολογία των τελευταίων χρόνων.

Δημοπούλου, Αθηνά, Εισαγωγή στο Ρωμαϊκό Δίκαιο, <https://slideplayer.gr/slide/12003290/>.

Καλλιγά Π, Σύστημα Ρωμαϊκού Δικαίου, τόμος α΄ Τρίτη έκδοση, Αθήνα, βιβλιοπωλείον Α. Κορομηλά, 1878.

Νάκος, Γεώργιος, Ιστορία ελληνικού και ρωμαϊκού δικαίου, Θεσσαλονίκη, εκδόσεις University Studio Press, 1991.

Πανταζόπουλος, Νικόλαος, Ρωμαϊκόν Δίκαιον εν διαλεκτική, συναρτήσκει προς το Ελληνικόν, Θεσσαλονίκη – Αθήνα, εκδόσεις Αφοί Π. Σάκκουλα, 1974.

Πανταζόπουλος, Νικόλαος, Ρωμαϊκόν Δίκαιον κατά τας πανεπιστημιακὰς παραδόσεις του καθηγητού Νικολάου Ι. Πανταζόπουλου, Θεσσαλονίκη – Αθήνα, εκδόσεις Αφοί Π. Σάκκουλα, 1959.

Παπαγιάννη Ελευθερία, Αρναούτογλου Ηλίας, Δημοπούλου Αθηνά, Καράμπελας Δημήτρης, Λιαρμακόπουλος Αλέξανδρος, Χατζάκης Ιωάννης, Χέλμης Ανδρέας, Ιστορία Δικαίου, [www. Kallipos.gr](http://www.Kallipos.gr).

Παππούλια, Δημητρίου, Ειδηγήσεις του Ρωμαϊκού Δικαίου, τεύχοςΑ, έκδοση Β, Αθήνα, τυπογραφείο Εστία, 1925.

Πετρόπουλου, Γεωργίου, Ιστορία και εισηγήσεις του ρωμαϊκού δικαίου, Αθήνα – Κομοτηνή, β έκδοση, τόμος πρώτος και δεύτερος, εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, 2008.

Τρωιάνος Σπ. – Ι. Βελισσαροπούλου- Καραάκωστα, Ιστορία Δικαίου, Αθήνα – Κομοτηνή, εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, 1993.

Χέλμη, Ανδρέα, Nomen. Συμβολή στη μελέτη του ανθρωπωνυμίου στο ρωμαϊκό δίκαιο, Αθήνα – Κομοτηνή, εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, 1997.

Brennan, Corey T., The Praetorship in the Roman Republic, Oxford University Press 2000.

Mousourakis, George, A legal history of Rome, first published 2007 by Routledge.

[https://el.wikipedia.org/wiki/Πλάκες της Μποτορρίτα](https://el.wikipedia.org/wiki/Πλάκες_της_Μποτορρίτα).